

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра методики викладання української та іноземних мов і літератур

**Формування риторичних умінь учнів 11 класу профільної школи на
уроках української мови**

Кваліфікаційна робота
освітнього рівня «магістр» студентки 2 курсу
освітньої програми 014.01 «Теорія та методика навчання
української мови та літератури, іноземної мови в основній школі»

Гнедько Ірини Володимирівни

Науковий керівник:

Кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методики
викладання української та іноземних мов і літератур **Кавицька Т. І.**

Рецензент:

Кандидат педагогічних наук, доцент **Нацюк М. Б.**

«Допущено до захисту»
на засіданні кафедри
методики викладання української та іноземних мов і літератур

Протокол №12 від «28» травня 2024 року

Завідувач кафедри (підпис)
д. пед. н., проф. В'ячеслав ШОВКОВИЙ

Київ – 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП	5
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ 11 КЛАСУ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	12
1.1 Стан дослідження проблеми формування риторичних умінь учнів 11 класу профільної школи на уроках української мови	12
1.2 Психологічні засади формування риторичних умінь учнів 11 класу профільної школи	18
1.3 Лінгвістичні засади навчання риторики засобами порівняльно- зіставного виступу.....	25
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ...	33
2.1 Програмні вимоги до формування риторичних умінь учнів 11 класу профільної школи на уроках української мови.....	33
2.2 Комплекс вправ для навчання риторики учнів 11 класу профільної школи на уроках української мови.....	39
2.3 Особливості планування навчального процесу під час навчання риторики учнів 11 класу профільної школи на уроках української мови.....	54
2.4 Апробація методики навчання риторичних умінь учнів 11 класу профільної школи на уроках української мови засобами порівняльно-зіставного виступу	61
Висновки до другого розділу	72

ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	79
Додаток А.....	79
Додаток Б.....	79
Додаток В.....	80
Додаток Д.....	81
Додаток Е.....	82
Додаток Ж.....	82
Додаток З.....	84

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Формування риторичних умінь учнів – ФРУУ

Формування риторичних умінь – ФРУ

Профільна школа – ПШ

Навчання риторики – НР

Уроки української мови – УУМ

Порівняльно-зіставний виступ – ПЗВ

ВСТУП

У вступі вказано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, новизну, розкрито практичну значущість праці та описано її структуру.

Актуальність дослідження. Освіта в Україні постійно зазнає змін. Одним із ключових напрямів для реформування навчальної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах – є впровадження у навчальні програми тем для формування риторичних умінь учнів (ФРУУ). Це зумовлено тим, що школа має готувати всебічно розвинену особистість, яка вміє активно та риторично коректно спілкуватися у різноманітних комунікативних ситуаціях.

Державним стандартом профільної середньої освіти (Міністерство Освіти і Науки України [МОНУ], 2023) визначені вимоги спрямовані на формування риторичних умінь учнів старшої школи. Серед обов'язкових результатів навчання визначена ключова компетентність: володіти державною мовою на вільному рівні. Вказана компетентність передбачає вміння: ефективно спілкуватися (усно та письмово) з дотриманням лексичних, граматичних, стилістичних і риторичних норм; вміло знаходити та обробляти різну інформацію незалежно від сфери застосування; свідомо використовувати мову та мовлення для досягнення власних та соціальних цілей під час навчання в школі та упродовж всього життя.

Вагомий акцент на вивчення риторики зроблено і в навчальній програмі для учнів старших класів профільного рівня загальноосвітніх закладів освіти. Відтак, у чинній програмі з української мови для 10-11 класів профільного рівня зазначено: «Мовленнєва, тобто комунікативна змістова лінія, направлена формувати і розвивати мовленнєво-мислительні здібності та уміння учнів, а саме: володіти базовими видами публічних виступів (промова, висловлювання, монолог, діалог, дискусія, полеміка, дебати...), редагувати тексти для виступів, конструювати власні виступи, розв'язувати проблеми особистого і суспільного характеру» (Мацько та ін., 2017, с.18).

Формування риторичних умінь, зокрема засобами ПЗВ, покликане сприяти адаптації учнів до змін у сучасному інформаційному просторі. Здобувачі освіти повинні мати вміння критичного аналізу, оцінювання та вибору інформації, що сприятиме розвитку їхньої здатності усвідомлено сприймати інформацію з різних джерел і, як наслідок, синтезувати її у своєму мовленні.

Проблеми риторики та її навчання в старшій школі у своїх працях розглядали такі українські та зарубіжні науковці, педагоги та лінгвісти: Голуб Н. (2011), Мацько Л. (2006), Омельчук С. (2013), Абрамович С. (2001), Колотілова Н. (2021), Сагач Г. (1993), Косянчук С. (2010), Кучерук О. (2016), Савенкова Л. (2009), Мунтян О. (2023). Оскільки риторичні вміння учнів тісно пов'язані із психологічними аспектами, то зазначену проблему також досліджували психолінгвісти, зокрема: Токарева Н. (2013), Ницета В. (2014), Сергеєнкова О. (2012), Столярчук О. (2012), Коханова О. (2012), Пасека О. (2012).

Проте, формування саме риторичних умінь учнів старшої ПШ недостатньо представлене як у працях вітчизняних лінгводидактів, так і в дослідженнях зарубіжних вчених.

Актуальність дослідження зумовлюється потребами новітньої української освітньої діяльності, суспільства та культури у формуванні риторичних умінь (ФРУ) всіх здобувачів освіти; недостатнім рівнем вивчення проблеми, а також суперечностями, що виникають між постійно зростаючими вимогами суспільства до процесу освітньої діяльності й реальним становищем цього процесу.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, а також розробити й апробувати методику ФРУУ 11 класу профільної школи (ПШ) на уроках української мови (УУМ).

Відповідно до мети поставлено такі **завдання дослідження:**

- проаналізувати сучасний стан проблеми ФРУУ 11 класу ПШ на УУМ;
- визначити психологічні засади навчання риторики (НР) учнів 11 класу ПШ;

- схарактеризувати лінгвістичні засади НР засобами порівняльно-зіставного виступу (ПЗВ);
- окреслити програмні вимоги до ФРУУ 11 класу ПШ на УУМ;
- розробити комплекс вправ для НР учнів 11 класу ПШ засобами ПЗВ;
- дослідити особливості планування навчального процесу під час НР на уроках української мови;
- провести апробацію методики ФРУУ 11 класу ПШ на УУМ засобами ПЗВ.

Об'єктом дослідження є процес формування риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на УУМ.

Предметом дослідження є методичні та психолого-педагогічні особливості формування риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на УУМ.

В основу дослідження покладено гіпотезу, за якою ефективність формування риторичних умінь учнів 11 класу ПШ підвищиться за допомогою комплексу вправ з використанням засобів порівняльно-зіставного виступу.

Наукова новизна дослідження: виявлено змістовні особливості організації та проведення освітньої діяльності на УУМ профільної школи задля формування риторичних умінь здобувача освіти.

Практичне значення дослідження: створено комплекс вправ для ФРУУ 11 класу ПШ засобами порівняльно-зіставного виступу.

Апробація дослідження. Впровадження результатів дослідження відбувалося у навчальному процесі Комунального закладу Кагарлицької міської ради «Кагарлицький ліцей №1» Обухівського району, Київської області в період проходження виробничої практики (викладання української мови та літератури у старшій ПШ) з 26 лютого 2024р. по 12 травня 2024 р.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, методології дослідження, двох розділів та висновків до цих розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що містять 43

найменування і додатків. Загальний обсяг роботи – 85 сторінок, із них – 70 сторінок – основний текст (у тому числі таблиці, рисунки).

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження проблеми, окресленої цією роботою, було застосовано низку теоретичних та емпіричних методів, зокрема: критичний аналіз наукової літератури з проблем формування в учнів старшої школи риторичних умінь на УУМ; спостереження за навчальним процесом та апробація розробленого комплексу вправ під час практики в школі.

Дослідження здійснено на засадах поєднання комплексного, функціонального і когнітивного підходів, які передбачають, що знання про порівняльно-зіставні виступи і їх застосування виконують розвивальну функцію в навчанні старшокласників риторичних умінь, а також ПЗВ стануть частиною уроків, домашніх і творчих завдань під час НР української мови.

Комплексний підхід – це не лише підхід, а й принцип дослідження, під час якого цілісно й системно організовується практика навчання й виховання (Романчиков, 2007). Функціональний підхід використовується у наукових дослідженнях для аналізу та пояснення функцій об'єктів дослідження в контексті їхніх загальних принципів. За допомогою цього підходу вивчаються не лише конкретні об'єкти або явища, а й їхні функції, ролі та взаємодії з іншими елементами системи (Остряніна, 2019). Когнітивний підхід базується на використанні загальних принципів когнітивної психології для аналізу та пояснення різних явищ, процесів і феноменів. Цей підхід спрямований на розуміння того, як люди сприймають, обробляють, зберігають та використовують інформацію, а також як ці процеси впливають на їхню поведінку, діяльність та прийняття рішень (Столяренко, 2012).

Ці підходи, а також метод моделювання було застосовано при створенні комплексу вправ для уроків з української мови, під час яких вивчається риторика в 11 класах. Згадані методи уможливили аналіз та пояснення процесу НР, визначення психологічних особливостей старшокласників тощо.

На теоретичному рівні використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу й узагальнення. Так, метод аналізу використано під час опрацювання літератури з досліджуваної проблеми, а також задля обробки даних з опитувальників, присвячених діагностиці рівня обізнаності про риторику учнів 11 класу КЗ КМР «Кагарлицький ліцей №1» перед і після впровадження авторської технології. Аналіз є ефективним методом дослідження, оскільки дозволяє розуміти структуру та функціонування досліджуваного об'єкта шляхом аналізу його складових частин (Голинський, 2016).

Метод синтезу використано під час написання огляду літератури, для об'єднання отриманих даних дослідження, логічного узагальнення певних складових під час написання висновків до кожного пункту, розділів та всього дослідження загалом. Цей метод дозволяє уявити об'єкт як цілісну систему або явище, а також зрозуміти взаємодію його елементів, виробити єдину цілісну концепцію дослідження. Під час синтезу розробляються нові уявлення на основі отриманих даних (Голинський, 2016).

Метод узагальнення використано для визначення загальних принципів, які сприяють більш ефективному розвитку риторичних умінь учнів 11 класу. Застосовано під час огляду та систематизації різних підходів до навчання риторики учнів 11 класу на уроках української мови. Це метод наукового пізнання, який допомагає фіксувати характерні ознаки певного типу об'єктів (Рашкевич, Отрош, 2022).

На емпіричному рівні використано методи педагогічного спостереження, опитування, експерименту, порівняння. Педагогічне спостереження – це метод системного та цілеспрямованого спостереження за процесом навчання та виховання, яке здійснюється з метою збору об'єктивних даних про хід та результати навчально-виховного процесу (Рашкевич, Отрош, 2022).

У нашому дослідженні метод педагогічного спостереження використано під час проведення уроків української мови з учнями 11 класу для відслідковування їхнього рівня розвитку риторичних умінь. Цей метод дозволив об'єктивно оцінити

вміння учнів у висловлюванні думок, логічному аргументуванні, використанні засобів мовлення, побачити як учні впроваджують набуті знання під час виступів.

Задля збору інформації від учнів 11 класу про їхню обізнаність з теми «Риторика» та про вміння створювати власні порівняльно-зіставні виступи (див. Додаток А) було застосовано метод опитування. Зазначений метод передбачає звернення до людей для отримання інформації про їхні думки, досвід, переконання або ставлення до певної теми. Під час опитування респонденти можуть давати письмові або усні відповіді на запитання анкети або опитувальника (Пестун, 2024).

Для перевірки ефективності авторської технології навчання для ФРУУ 11 класу на УУМ було застосовано метод експерименту. Зазвичай експеримент пов'язується з систематичним плануванням, штучним утворенням умов та проведенням спеціальних дій над кимось з метою перевірки припущення дослідження (Рашкевич, Отрош, 2022). У нашому дослідженні експеримент має природній характер, оскільки проводився у природних умовах на уроках української мови в межах визначеної програмними вимогами темою.

У ході дослідження за допомогою методу порівняння було співставлено результати опитування учнів перед впровадженням авторської технології і після, а також порівняно виступи учнів на дві подібні теми перед і після навчання, що дозволило зробити висновки про ефективність створеного комплексу вправ. Метод порівняння – це науковий метод, який передбачає аналіз та порівняння двох або більше об'єктів, у різних умовах для виявлення подібностей, відмінностей, закономірностей або тенденцій (Рашкевич, Отрош, 2022).

В основу авторської технології покладено класифікацію вправ для НР української вченої і педагогині Голуб Н. (2011). Її класифікація включає підготовчі, тренувальні, творчі та аналітичні вправи. Головними методологічними працями є «Система вправ з риторики» (Голуб, 2011) і «Риторична компетентність учнів старших класів» (Голуб, 2012). У них авторка обґрунтувала типологію вправ з риторики для роботи на уроках української мови й для самостійного вивчення, а також сформувала 3 групи риторичних умінь, які

співпадають з етапами проведення уроку. За поданою типологією вправ Голуб Н. (2011) нами було створено комплекс вправ для НР в 11 класі ПШ засобами ПЗВ.

Констатувальні дані отримано від 22-х учнів 11-го класу КЗ КМР «Кагарлицький ліцей №1».

Комплекс вправ упроваджено в навчання 11-го класу КЗ КМР «Кагарлицький ліцей №1» під час проходження виробничої практики у період з 26 лютого 2024р. по 12 травня 2024 р.

Дослідження проведено на 4 етапах. На першому етапі (вересень 2023 – січень 2024) було прочитано методологічні наукові праці, літературу про НР українських і зарубіжних авторів та зроблено їх аналіз. Також визначено об'єкт, предмет, завдання і методологію дослідження. На другому етапі (лютий 2024 – березень 2024) проведено діагностику стану сформованості риторичних умінь учнів 11 класу, опитано учнів, опрацьовано підручники.

На третьому етапі (1 квітня 2024 – 14 квітня 2024) розроблено комплекс вправ для НР засобами порівняльно-зіставних виступів, упроваджено у закладі освіти КЗ КМР «Кагарлицький ліцей №1», проведено апробацію авторської технології. На четвертому етапі (15 квітня 2024 – 10 травня 2024) проведено повторну діагностику стану сформованості риторичних умінь учнів 11 класу, здійснено аналіз отриманих даних дослідження, описано перебіг і результати дослідження, підбито висновки.

Достовірність дослідження гарантована застосуванням загальнонаукових й лінгводидактичних методів, обґрунтуванням підходів, принципів і способів вирішення завдань наукового дослідження, вибором методологічних праць, поетапністю використання теоретичних й емпіричних методів, сумлінністю добору періоду та місця впровадження комплексу вправ, випробуванням авторської методики.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ 11 КЛАСУ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1.1 Стан дослідження проблеми формування риторичних умінь учнів 11 класу профільної школи на уроках української мови

У традиції світу прийнято визначати риторику як науку красномовства. Свій початок це визначення бере з давніх часів. Зародилося мистецтво риторики в Елладі. Пізніше воно заповнило Стародавній Рим і вже звідти прийшло у сучасну Європу, а відтак і в Україну (Абрамович, Чікарькова, 2001).

З кінця XIX століття у Європі почала формуватися точка зору, згідно з якою об'єктом наукових та філологічних досліджень є передусім літературне мистецтво, тоді як повсякденне мовлення переважно вивчалось лінгвістикою. У цей час почали досліджувати ораторське мистецтво з позицій його літературних властивостей, вдосконалення художніх методів використання мови тощо. Проте риторику припинили розглядати як окрему, специфічну галузь вербальної активності, а деякі розділи риторики були повністю забуті. В одному науковому журналі Франції (1836 рік) про це було сказано, що якби риторику традиційно не продовжували б вчити у закладах освіти, то вона б давно вмерла (Абрамович, Чікарькова, 2001).

У суспільстві XX століття мистецтво публічного виступу переважно сприймалося як інструмент комуністичної пропаганди. Традиції українського риторичного мистецтва втрачали своє значення. Максимум, що залишалося, – це практичні поради: де знайти необхідні джерела, як підготувати виступ, як вести себе перед аудиторією (Абрамович, Чікарькова, 2001).

Підручники з риторики теж були явищем скоріш унікальним, ніж звичним. Зокрема відомо про навчальний посібник вітчизняної вченої Сагач Г. (1993) «Золотослів», який став базисом для вивчення і розвитку риторики.

За поглядом дослідниці, яку називають українським Златоусом, риторика – це наука, що вивчає закони управління мисленнєвою і мовленнєвою діяльністю. Учена вказує, що риторика є саме наукою, а не мистецтвом, тому не варто порівнювати її з ораторським мистецтвом. Це зумовлено тим, що риторику можна вивчати, натомість ораторським мистецтвом можуть оволодіти лише ті, хто має талант і здібності до цього (Сагач, 1993).

Тоді ж була видана змістовна книга зарубіжного вченого Сопера П. «Основи мистецтва мовлення» (1995 рік). У книзі автор описав цілу систему навчання практичної риторики. Автор представив техніки вдалого виступу, навів особливості визначення форм, методів (Абрамович, Чікарькова, 2001).

Очевидно, що ці книги стали авторитетними працями у дослідженні та вивченні риторичних умінь, але в них не повністю описані всі проблеми даної науки.

Початок ХХІ століття ознаменувався поживленням наукових досліджень, що цікавляться риторичними уміннями та їх розвитком. Це пов'язано з модернізацією світу, який невинно змінюється, і разом з ним розвиваються процеси інформатизації, демократизації і гуманізації.

Дослідниця Когут О. (2005) розробила практикум для опанування ораторського мистецтва. У своєму підручнику авторка зібрала велику кількість зразкових текстів для навчання читання. Ці тексти створенні на основі давніх і новітніх відомих ораторів. Хоча дана підбірка текстів не слугує джерелом навчання учнів, все ж вона дала можливість людям опанувати основи риторики для спілкування в соціумі (Когут, 2005).

Мовознавиці Мацько Л. та Мацько О. також цікавилися зразками ораторської майстерності. Вони створили дидактичний матеріал для НР і вмістили його у свій підручник «Риторика». Проте основну частину їхнього дослідження становить опис предмету, змісту, структури класичної риторики,

основних понять цієї науки, які вже раніше було неодноразово описано у підручниках ХХ століття (Мацько, Мацько, 2006).

Більш детально до дослідження проблеми навчання риторичних умінь підійшов Єлісовенко Ю. Професор описав теоретичний та навів практичний матеріал для навчання постановки усного мовлення в навчальному посібнику покликаному розвивати ораторське мистецтво: постановку голосу й мовлення (Єлісовенко, 2008).

Єлісовенко Ю. представив авторську методику для постановки дихання, дикції, артикуляції, інтонації, голосу і мовлення. Автором наведено велику кількість вправ, які допомагають розвивати риторичні уміння за допомогою пісень, поетичних та навіть сатиричних текстів. Цей підручник є цінним джерелом для опанування риторики, але він більшою мірою розрахований на студентів, які вивчають журналістику та правознавство, а не на учнів школи. Це ставить перед нами виклик розробити власну методику для навчання риторичних умінь учнів саме старшої ПШ. (Єлісовенко, 2008).

Вагому роль у навчанні риторичних умінь учнів відіграє діалогічне мовлення. Тему побудови конструктивних діалогів досліджувала Олійник О. Учена видала посібник «Риторика», у якому окреслила дану тему, а також проаналізувала проблеми риторики, ділового спілкування, культури мови, публічних виступів і полеміки (Олійник, 2009).

У ХХІ столітті, яке називають ерою новітніх технологій, дослідники звернули увагу й на особливості риторики переконання в сучасному медіа-просторі. Зокрема науковці Вандишев В. і Персломова О. дослідили риторику модернізованого інформаційно-глобального світу та широко описали всі аспекти сучасного стану риторики в Україні. Ці дослідження мають важливе значення для навчання учнів старшої школи, тому що дають можливість зрозуміти, які елементи мовлення впливають на громадянську думку та взаєморозуміння через засоби масової інформації. Сучасні старшокласники повинні бути навчені

розпізнавати медіа-маніпуляції і фільтрувати достовірну інформацію (Вандишев, Персломова, 2017).

Овчиннікова А. у 2020 році почала досліджувати риторику як суспільне і культурне явище. Авторка ґрунтується на думці Зеолі Р., що зараз саме той час, коли кожна людина має усвідомити, що публічний виступ – це не щось рідкісне і малоймовірне, а навпаки – це можливість зробити такий виступ, який повністю змінить життя, дасть поштовх успішній кар’єрі, прискорить розвиток бізнесу і поліпшить міжособистісне спілкування (Овчиннікова, 2020).

Дослідниця розглянула фізіологічні аспекти та технічні методи володіння українською мовою, включаючи вправи на дикцію, дихання та голос, також приділила увагу риторичним прийомам, нормам чорної риторики. Такі дослідження спрямовані на аудиторію мовних спеціалістів, тобто добре підходять для вчителів української мови, які можуть розвивати власні риторичні вміння за допомогою вправ цього підручника, а надалі передавати їх учням (Овчиннікова, 2020).

Доцент кафедри логіки філософського факультету КНУ ім. Т. Шевченка – Колотілова Н. зробила детальний аналіз риторики і її взаємозв’язку з логікою в контексті історичного погляду в минуле, оскільки це має практичне спрямування (Колотілова, 2021).

Виконано такий аналіз за допомогою трьох аспектів: аргументаційного, який описує об’єкт дослідження риторики та логіки; освітнього, що характеризує дисципліни для навчання успішного виголошення промов; наукового, який допомагає осягнути особливості логіки та риторики як специфічних наук (Колотілова, 2021).

Взаємозв’язок риторики з логікою є засобом для успішного ствердження людини у соціумі, а також формування її ціннісно-світоглядних орієнтирів. Крім того, логіка відіграє значну роль у навчанні критичного мислення. Це в свою чергу є основою для розвитку риторичних умінь учнів, тому монографія

Колотілової Н. (2021) є цінним внеском у дослідження проблеми навчання риторичних умінь учнів старшої ПШ.

Не менш важливими є дослідження Мунтян О. Доцент КНУТД дослідив важливості мовленнєвих аспектів у діловому спілкуванні українською мовою з риторичного погляду та роль риторики в сучасному професійному спілкуванні. А також визначив основні аспекти використання риторики та лінгвориторичних засобів (Мунтян, 2023).

У статті «Риторика ділового спілкування» підібрав правильні лексичні одиниці, граматичні структури, риторичні фігури та метафори для ефективного впливу на аудиторію. Окрему увагу приділив стилістиці в діловому спілкуванні, висвітлюючи значення формального стилю та його відповідності контексту. Таке дослідження допомагає формувати риторичну компетентність саме у вчителів, зокрема української мови, але в праці нічого не сказано про навчання риторичного спілкування учнів старших класів ПШ (Мунтян, 2023).

Важливу роль у формуванні риторичних умінь людей, зокрема й учнів старших класів, відіграє педагогічна риторика. Дослідження цієї тематики сприяють розробці та вдосконаленню методик викладання, які дозволяють ефективно передавати навчальний матеріал, розвивати навички комунікації та впливати на здобувачів освіти. Результати досліджень допомагають визначити норми та стандарти, які дозволяють впроваджувати риторичні аспекти в навчальні плани та програми, щоб забезпечити якісне навчання.

Спробу дослідження педагогічної риторики зробила Савенкова Л., яка виокремила об'єкт, предмет і принципи педагогічної риторики, розглянула принципи риторики та компоненти античного канону, а також розкрила структуру педагогічного мовлення та інтонаційні засоби виразності (Савенкова, 2009).

Історичний, теоретичний і практичний аспект риторики через призму впливу розвивальної педагогіки розглянула Кучерук О. Дослідження вміщено у

монографії присвяченій педагогічній риторичі: історії, теорії, практиці (Кучерук та ін., 2016).

Авторка дослідила важливість викладання виразного читання художніх текстів у ході практичних занять із формування риторичної майстерності вчителів-словесників. Це дослідження в першу чергу спрямоване на вчителів української мови, які мають володіти високою риторичною компетенцією для навчання риторичних умінь учнів старшої школи (Кучерук та ін., 2016).

Також науковиця дослідила проблему, яка криється у формуванні риторичної компетентності старшокласників у процесі українськомовної освіти. Кучерук О. зробила акцент на важливості володіння стратегіями та тактиками впливового, переконливого мовлення згідно з законами риторики; проаналізувала лінгводидактичні умови, що впливають на ефективність риторичної підготовки, та запропонувала модель формування риторичної компетентності старшокласників під час навчання державної мови України (Кучерук, 2016).

Питання про важливість риторики для старшокласників досліджував Косянчук С. Науковець з'ясував, що відсутність окремої уваги до риторики як області знань призводить до того, що розвиток мовленнєво-комунікативних вмінь не є системним. На уроках найчастіше висувається вимога до учнів засвоювати обсяг знань, який подається в підручниках, при цьому мало уваги приділяється розвитку культури мовлення, мистецтву вираження власних думок і суджень, навичкам ведення діалогу, дискусії, полеміки, дебатів, аргументації та переконання (Косянчук, 2010).

Натомість Косянчук С. (2010) відзначив збільшення інтересу більшості вчителів-предметників до розвитку культури мови і мовлення старшокласників і його дослідження показало позитивне ставлення старшокласників до риторики як науки про красномовство. Це дає нам підстави розробити дієву методику НР старшокласників, аби розвивати їхню культуру мовлення і вміння виступати.

Даний перелік наукових підручників та статей свідчить про великий інтерес учених до теми про загальну та педагогічну риторичку, але проблема дослідження ФРУУ 11 класу ПШ на УУМ все ще потребує більшої уваги, оскільки досліджена недостатньо.

Отже, у минулому риторика розглядалася як наука красномовства, але в ХІХ столітті спостерігалася тенденція вивчення літературного мистецтва, і риторика втратила своє значення. У ХХ столітті роль риторички в суспільстві обмежувалася в основному інструментом комуністичної пропаганди, і дослідження традицій українського риторичного мистецтва втратили актуальність. Деякі дослідження проводилися у підручниках з риторички, але їхні теми були обмежені практичними порадами. Проте на початку ХХІ століття зі зміною світового порядку зросло зацікавлення до наукових досліджень риторичних умінь. З'явилися нові підручники, зокрема ті, що розглядають і вивчають педагогічну риторичку. Нині ж науковці продовжують досліджувати цю тематику для розробки ефективних методик викладання та впливу на розвиток комунікативних навичок учнів, оскільки попередні дослідження є більш теоретичними, ніж практичними. Крім того, проблема ФРУУ старшої профільної школи на УУМ майже не вивчена.

1.2 Психологічні засади формування риторичних умінь учнів 11 класу профільної школи

У різному віці людини є свої психологічні особливості навчальної та пізнавальної діяльності, тому сучасна освіта спрямована на те, щоб створити зручне навчальне середовище, яке зважає на різноманітні потреби та індивідуальні особливості учнів, сприяючи їхньому повноцінному розвитку та навчанню. Нами було враховано психологічні особливості учнів 11 класу ПШ під час роботи над питанням ФРУ на УУМ.

Психологічні особливості учнів нерозривно пов'язані з віковим розвитком. За періодизацією вікового розвитку Ельконіна Д. (таблиця 1.1) можна простежити, що учні старшої школи провідною діяльністю вважають навчально-

професійну, а до критеріїв особистісного новоутворення відносять індивідуальне і професійне самовизначення (Токарева, 2013).

Таблиця 1. 1

Періодизація вікового розвитку за Д. Б. Ельконіним (Токарева, 2013).

Період	Роки	Мірило періодизації		
		Соціальна ситуація розвитку	Провідна діяльність	Особистісне новоутворення
Етап дитинства		дитина → батьки	навчальна діяльність	внутрішній план дій, довільність психічних процесів, рефлексія
Молодший шкільний вік	7-11 років	дитина → однолітки		
Етап отрочтва		підліток → однолітки (стосунки у групі)	<u>інтимно-особистісне спілкування</u>	почуття дорослості, <u>абстрактно-логічне мислення</u>
<u>Підлітковий вік</u>	10-15 років			
Ранній юнацький вік	15-17 років	юнак → однолітки, юнак → дорослий (ототожнення із дорослим)	навчально-професійна діяльність	Самовизначення себе і професії, теоретичний характер мислення

Періодизація Ельконіна Д. також вказує на те, що учні старшої школи, зокрема 11-класники, переживають вік раннього юнацтва, тобто час стабілізації особистості.

У ранній юності пізнавальна сфера розвивається до такого рівня, що особа готова виконувати майже всі види розумової діяльності, які характерні для дорослих. Деякі вчені, такі як Піаже Ж. і Пономарьов Я., вказують, що інтелектуальні можливості досягають свого піку в кінці цього періоду, а Костюк

Г. про це сказав, що цінним критерієм психічного розвитку юнаків є бурхливе дозрівання інтелекту (Сергеєнкова та ін., 2012).

Розширення інтелекту відзначається особливо у робочій уяві старшокласників. Цей період життя є підходящим для розвитку уяви, оскільки створення майбутнього плану часто відбувається через мрії, які тісно пов'язані з уявою. Юнаки створюють у своїй уяві мрії про себе в майбутньому, і це спонукає їх до реальних дій (Сергеєнкова та ін., 2012).

Під час навчання здобувачі освіти, опановуючи складний навчальний матеріал, розвивають репродуктивну і творчу уяву, що виявляється у навчальних, дослідницьких, художніх, комунікативних та інших видах діяльності. Старшокласники виявляють більшу критичність до своїх творінь у порівнянні з підлітками та здатні більш об'єктивно оцінювати відповідність мрій реальності (Сергеєнкова та ін., 2012).

Уява учнів юнацького віку впливає також на їхню здатність спілкуватися та висловлювати свої думки в різних аспектах. Відтак сильна уява може сприяти розширенню словникового запасу, що полегшує точне і виразне висловлювання думок. Учні з розвинутою уявою можуть краще виражати свої думки та ідеї за допомогою креативних аналогій, метафор і образів, що робить їхнє спілкування цікавішим та змістовнішим. Можливість створювати уявні історії або відтворювати події у своїй свідомості сприяє розвитку навичок розповіді, що може зробити їхні висловлювання більш привабливими та запам'ятовуваними (Сергеєнкова та ін., 2012).

Важливою відмінністю 11-класників і учнів менших класів є соціалізація і сприйняття себе як дорослої людини, громадянина України. Разом із цим розвивається соціальна уява, яка може допомогти серйозніше сприймати точки зору інших і полегшити емпатію та ефективне спілкування в групі. Крім цього, старшокласники з розвинутою уявою можуть краще розуміти й аналізувати контекст висловлювань, сприймаючи не тільки прямий текст, але і внутрішній смисл та наміри співрозмовника, що не характерно учням молодшого і

підліткового віку. Це підтверджує думку про те, що уява як психологічний процес відіграє значиму роль у формуванні риторичних умінь учнів (Кутіщенко, 2010).

Чималу роль під час ФРУУ 11 класу на УУМ відіграє пам'ять, яка є формою психічного відображення дійсності та полягає в запам'ятовуванні, зберіганні, забуванні, відтворенні уже набутої інформації (Сергеєнкова та ін., 2012).

У 15-17-річних школярів спостерігається переважання зберігання інформації над забуванням, а в менших здобувачів освіти навпаки переважає забування, тому що вони мають слабші нервові зв'язки. Наприклад, старшокласники можуть добре пам'ятати вивчені теми у попередньому навчальному році, тоді як менші учні зможуть згадати лише деякі теми чи правила.

У психології пам'ять тісно взаємодіє з усіма іншими психічними процесами, зокрема з мовленням. Здатність запам'ятовувати та викликати в пам'яті різноманітні слова і вирази збагачує словниковий запас. Учні з більш розвиненою пам'яттю можуть легше знаходити потрібні слова для точного вираження своїх думок (Сергеєнкова та ін., 2012).

Традиційно пам'ять має довільне і мимовільне запам'ятовування. Молодші школярі та підлітки мають обмежений обсяг довільної пам'яті, оскільки їхні когнітивні здібності ще розвиваються, тоді як старшокласники мають більш розвинуті стратегії використання довільної пам'яті, такі як організація інформації, асоціації та ментальне відтворення. Вони можуть бути більш здатні до свідомого контролю над своєю пам'яттю, використовуючи стратегії планування та раціонального запам'ятовування (Сергеєнкова та ін., 2012).

Акцентуючи увагу саме на риторичних здібностях учнів, можна сказати, що учні 11 класу уже можуть свідомо фільтрувати почуту інформацію і запам'ятовувати найбільш важливі моменти, на які будуть спиратися під час обговорення чи виступу. Запам'ятовування фактів, дат та іншої інформації може сприяти збільшенню основи знань, що у свою чергу полегшує спілкування на

основі обґрунтованих тверджень та аргументів, тоді як учні 5-9 класів намагаються охопити почуте цілком і запам'ятати сказане повністю, щоб потім це просто переказати (Сергеєнкова та ін., 2012).

Мимовільна пам'ять у молодших школярів часто активізується через емоційні зв'язки, що може впливати на запам'ятовування важливих подій та інформації. Старші школярі можуть більше враховувати контекст і оточення при мимовільному запам'ятовуванні, зокрема важливе для емоційно-насичених ситуацій. Успішність мимовільної пам'яті юнаків також залежить від організації їхньої розумової діяльності. Важливо враховувати, що роль мимовільної пам'яті не зменшується, але успішно реалізується за певних умов. Зокрема, мимовільно запам'ятовується те, що пов'язане з інтересами та планами на майбутнє юнаків і викликає сильний емоційний відгук (Сергеєнкова та ін., 2012).

Важливим видом пам'яті юнаків стає емоційна, яка відповідає за збереження у свідомості відчуттів та переживань, а це в свою чергу стає передумовою формування риторичних рис старшокласників (Ницета, 2014).

Здатність запам'ятовувати і розуміти емоції та думки інших сприяє розвитку емпатії, що робить спілкування більш ефективним та взаємозрозумілим. Відтак, спілкування було б неможливе без пам'яті. Грузинський психолог Узнадзе Д. пояснював це так, що коли наш співрозмовник вимовляє заключне слово в реченні, попередні слова вже є сказані ним. Таким чином, вони належать минулому. Незважаючи на це, для нас ці слова не є абсолютно втраченими, вони продовжують зберігатися в нашій пам'яті так, наче їх все ще вимовляють. Проте, як тільки речення завершується і сказане стає усвідомленим, ми миттєво забуваємо ці слова, оскільки вони втрачають для нас практичне значення. Дія збудника припиняється, але психічно він продовжує існувати, доки має для нас практичне значення (Ницета, 2014).

Як уже зазначалося раніше, юнацький період є ключовим етапом у формуванні розумових здібностей, який включає в себе також активізацію теоретичного мислення. Старшокласники вже проявляють бажання розуміти суть

та визначення явищ, і вони характеризуються прагненням до узагальнення та виявлення загальних закономірностей на основі конкретних фактів. Розвиток їхнього мислення сприяє формуванню критичного підходу до знань та вмінню відбирати інформацію під час комунікації. Цей процес визначається значущими змінами у характері мислення юнаків, яке набуває низку визначених якостей: (Рис.1.1) (Сергеєнкова та ін., 2012).

Рисунок 1.1 Основні якості мислення у юнаків

Логічність юнацького мислення збільшує здатність до структурування своїх думок та висловлення їх чітко та послідовно під час спілкування, розповіді чи виступу (Сергеєнкова та ін., 2012).

Інтроспективність допомагає усвідомлювати сприйняття та очікування аудиторії, тобто старшокласники можуть краще адаптувати свою мову та стиль відповідно до потреб слухачів. Крім того, інтроспективність юнацького мислення дозволяє краще розуміти та керувати власними емоціями під час публічного виступу, наприклад, зберігати спокій у випадках, коли співрозмовник або слухач не підтримує точку зору учня і йому потрібно швидко та логічно підібрати переконливі аргументи (Сергеєнкова та ін., 2012).

Схильність до абстрактного мислення може сприяти глибшому аналізу та розумінню тем та понять, що дозволяє старшокласникам розгортати більш складні та переконливі аргументи в ході висловлювань (Сергеєнкова та ін., 2012).

Продуктивне мислення сприяє творчості та здатності до висловлення оригінальних ідей. Старшокласники можуть краще експериментувати з мовними засобами та стилями. Продуктивність мислення сприяє розвитку критичного погляду, що допомагає краще оцінювати та використовувати інформацію під час риторичних виступів (Сергеєнкова та ін., 2012).

Дивергентність у мисленні, тобто здатність генерувати різні ідеї та рішення для вирішення проблем, може впливати на риторичні уміння старшокласників на уроках української мови у кількох ключових аспектах: сприяє творчості та здатності до інновацій у висловлюваннях, учні можуть вигадувати нестандартні підходи до вирішення проблем та представлення ідей; може допомагати старшокласникам використовувати різні мовні засоби та стилі для вираження своїх думок, зробивши їх висловлювання більш насиченим та цікавим (Сергеєнкова та ін., 2012).

Одним із компонентів, який забезпечує перебіг психічних процесів, є увага, суть якої полягає у спрямованості та зосередженості психічної діяльності на певних об'єктах. Увага, як і пам'ять, може бути мимовільна (виникає під впливом зовнішніх об'єктів) та довільна (свідомо регулюється людиною). У юнаків переважає довільна, у молодших та підлітків – мимовільна з елементами довільної (Сергеєнкова та ін., 2012).

Якщо ж мова йде про зосередженість уваги на об'єкті, то це – стійкість уваги. У старших здобувачів освіти вищий рівень стійкості уваги у порівнянні з молодшими здобувачами. Також вони мають вищу здатність до її розподілу (Волошина та ін., 2005).

Наприклад, якщо попросити учнів 11 і 7 класів прочитати виступи двох філософів і зробити їхній порівняльно-зіставний аналіз, то 11-класники більше часу приділять роботі з аналізом, у той час як 7-класники більше часу приділять прочитанню, оскільки для них це цікавіше, ніж працювати з аналізом.

Ще однією властивістю уваги є переключення – це перенесення уваги з одного об'єкта на інший. Старшокласники значно швидше та ефективніше можуть переключати увагу з однієї інформації на іншу. Для прикладу, якщо учні старших та середніх класів отримають завдання прочитати текст виступу і виписати з нього аргументи, то юнаки це зроблять значно швидше та легше, ніж підлітки, адже вони мають кращу стійкість переключатися з одного виду діяльності на інший та зосереджувати свою увагу на важливих деталях (Волошина та ін., 2005)

Отже, учні 11 класу в міру свого інтелектуального розвитку мають значні відмінності від менших школярів у розвитку риторичних умінь на уроках української мови. Це пов'язано з їхнім віковим та психологічним розвитком. Розвиток інтелекту відзначається у робочій уяві старшокласників; пам'яті, яка є формою психічного відображення дійсності; мисленні, що сприяє формуванню критичного підходу до знань та вмінню відбирати інформацію під час вираження думок; увазі, яка керує спрямованістю та зосередженістю психічної діяльності на певних об'єктах. Для того, аби учні могли вповні сприймати риторичні особливості, учитель має врахувати їхній розвиток та обізнаність і подавати матеріал у найбільш доступному форматі.

1.3 Лінгвістичні засади навчання риторики засобами порівняльно-зіставного виступу

Успішне НР ґрунтується на доцільно визначених лінгвістичних засадах, підходах, принципах навчання, що визначають зміст, форми, методи, прийоми, засоби навчання.

Освітні можливості української лінгвістичної риторики визначаються її здатністю впроваджувати ключові принципи сучасної освіти. За допомогою мови вона формує гармонійно розвинену та національно свідому особистість через інтелектуальний та естетичний вплив (Січкара, Архипова, 2020).

Лінгвістичні засади НР включають:

- мовленнєву структуру, тобто розуміння та використання логічної та послідовної структури мовлення для ефективного викладення аргументів та ідей (Климова, 2015),
- стиль мовлення, а саме вивчення стилів мовлення та їх впливу на сприйняття аудиторією, включаючи формальний та неформальний стиль, медійний та науковий (Климова, 2015),
- вибір слів та вживання мовленнєвих засобів, що максимально відповідають меті та аудиторії виступу (Климова, 2015),
- розуміння впливу ритму та інтонації на емоційне сприйняття мовлення, врахування їх у побудові виступу (Климова, 2015),
- розвиток навичок імпровізації та адаптації мовлення до непередбачуваних ситуацій (Климова, 2015),
- навчання ефективної взаємодії з аудиторією, включаючи використання мовних засобів для залучення уваги та утримання інтересу (Климова, 2015).

Лінгводидакти досліджують засади формування риторичних умінь, враховуючи мовні та мовленнєві компетентності та міжпредметні зв'язки. Зокрема, Пентилюк М. розглядає риторичну у контексті стилістики, культури мовлення та лінгвістики тексту (Пентилюк, 2011). Аналізуючи цю взаємодію у програмах з української мови для старших класів, дослідник визначив ключові риторичні навички та вміння, серед яких:

- розпізнавання усних та писемних висловлювань різних типів і стилів мовлення (Пентилюк, 2011);
- аналіз текстів із висловлюванням власних думок про їх зміст і форму вираження (Пентилюк, 2011);
- конструювання висловлення різної тематики та структури (Пентилюк, 2011);
- оцінювання текстів з точки зору змісту, форми, концепції та мовного вираження (Пентилюк, 2011);

- створення виступів монологічного та діалогічного характеру з використанням ключових слів і речень (Пентиліук, 2011);
- розрізнення видів та жанрів виступів (Пентиліук, 2011);
- аналітична оцінка власних виступів і їх редагування (Пентиліук, 2011).

Лінгвістичні засади НР визнають, що мовлення та мовні засоби є ключовими інструментами для досягнення риторичної майстерності та впливу на слухачів. Ці принципи враховуються при розробці програм НР та тренінгів для розвитку комунікативних навичок учнів і публічних виступів, а також були враховані нами під час створення методичних матеріалів для НР 11-класників ПШ на УУМ.

Три підходи, які є базовими для навчання української мови:

1. За способом суб'єктного створення освітньої діяльності: індивідуальний, діяльнісний, особистісний, компетентнісний підходи та їх поєднання (Омельчук, 2013).
2. Згідно із способом формування засвоєння мовного навчального матеріалу: когнітивний, дедуктивний, індуктивний, диференційований, системний підходи та їх поєднання (Омельчук, 2013).
3. Відповідно до характеру добору лексичного і граматичного матеріалу: професійно-спрямований, соціокультурний, текстоцентричний, дискурсивний та функційний підходи (Омельчук, 2013).

Нами було визначено підхід НР засобами порівняльно-зіставного виступу.

Виступ це – усне висловлення, публічне виголошення якоїсь інформації з метою впливу на слухача (наприклад: промови, заяви, оголошення тощо) (Гайович, Приходько, 2014).

За метою виступ поділяється на такі класифікації:

- Інформувальний – мета: передати інформацію аудиторії (прикладі: лекції, презентації, наукові доповіді...) (Караман та ін., 2019).

- Переконавальний – мета: полягає в переконанні аудиторії в певному погляді або дії (приклади: політичні, маркетингові, аргументативні виступи) (Караман та ін., 2019).
- Мотиваційний – спрямований на стимулювання аудиторії до певних дій або зміни уявлень (приклади: мотиваційні виступи на роботі, тренінги з розвитку особистості).
- Розважальний – мета: полягає в розважанні аудиторії або створенні позитивного настрою (приклади: комедійні виступи, моноспектаклі, розважальні виступи на заходах) (Караман та ін., 2019).
- Інструктивний – спрямований на навчання аудиторії певних навичок або процедур (приклади: навчальні семінари, тренінги, майстер-класи).
- Порівняльно-зіставний – мета якого є демонстрація подібностей та відмінностей між обраною темою та іншими, що може служити для зрозуміння, переконання або висвітлення різниці у поглядах або підходах. Порівняльно-зіставний виступ може бути використаний в різних сферах, включаючи освіту, бізнес, громадські виступи або літературний аналіз.

Риторичний порівняльно-зіставний виступ – це стиль виступу, який базується на композиційній будові порівняльно-зіставного есе та вказує на подібності та відмінності між двома або більше думками, ідеями, переконаннями. Такий вид виступу ідеально підходить для того, щоб показати, що розділяє та об'єднує пов'язані речі або поняття, особливо якщо предмети часто плутають або несправедливо об'єднують. Якщо дві теми пов'язані між собою або визначають одна одну, можна краще пояснити їх обидві, продемонструвавши їх схожість і відмінності. Це особливо актуально для тем, які часто змішуються або плутаються між собою (Ellis, 2022).

На відміну від аргументативного або переконливого виступу, порівняльно-зіставний стосується кількох тем, а не зосереджується на одній. Недоліком є те, що такий виступ не описує окремі предмети так само детально, як однотемні (Ellis, 2022).

Структура порівняльно-зіставного виступу базується на порівняльно-зіставному есе, яке може мати три види. Оскільки в українській лінгвістиці немає чітко описаної структури порівняльно-зіставного есе, то запозичуємо її з методики навчання англійської мови.

Перший вид – блоковий метод, має назву «Об’єкт за об’єктом» (subject by subject) (Ellis, 2022). Відповідно до цього виду, теми описуються одна за одною. Структура складається наступних етапів:

1. Вступ. Містить тезу й інформацію про тему, яка розглядається. Вказуються ідеї, події, які будуть порівнюватися та зіставлятися в головній частині. Вступ має бути коротким, але зрозумілим і лаконічним (Ellis, 2022).
2. Основна частина. Має найбільший обсяг і є головною частиною есе, де зазначаються декілька аспектів для оцінювання тем, що порівнюються. За кожним аспектом спочатку аналізується одна тема, потім за таким же принципом відбувається аналіз другої теми, яка порівнюється з першою (Ellis, 2022).
3. Висновок. Завершення порівняння з підкресленням його важливості. Підсумовується інформація про обидва об’єкти порівняння. Висновок має включати такі логічні зв’язки: отже, тож, оскільки (Ellis, 2022).

Ця структура дозволяє чітко організувати порівняльний аналіз між двома об’єктами, подаючи їхні характеристики і аспекти в порядку, який легко читати та розуміти.

Другий вид – альтернативний метод, має назву «Пункт за пунктом» (point by point) (Ellis, 2022). Згідно з цим методом, теми порівнюються та зіставляються паралельно одна одній. Структура має такий вигляд:

1. Вступ. Вводиться інформація про тему, що порівнюється. Формується теза або центральне питання (Ellis, 2022).
2. Основна частина. Виділяється декілька критеріїв для порівняння та зіставлення. Спочатку одночасно аналізуються обидві ідеї, об’єкти чи точки

порівняння за першим мірилом, щоб показати як їхні характеристики відрізняються або збігаються, потім за другим і т. д. (Ellis, 2022).

3. Висновок. Підсумок порівняльно-зіставного аналізу. Підтвердження тези або висновок щодо центрального питання. Завершення з підкресленням важливості порівняння (Ellis, 2022).

Така структура систематично розглядає різні аспекти двох об'єктів порівняння та надає чітку організацію тексту для читача.

Третій вид – метод подібності та відмінності (similarities and differences) (Ellis, 2022). Відповідно до цього методу, описуються та аналізуються спочатку всі подібності тем, а потім їх відмінності. Структура має наступні етапи:

1. Вступ. Загальний опис теми чи об'єктів для зіставлення. Опис тези чи проблемного питання (Ellis, 2022).
2. Основна частина. Опис усіх подібних аспектів, потім опис усіх відмінних аспектів. Аналіз взаємозв'язків між аспектами обох об'єктів (Ellis, 2022).
3. Висновок. Узагальнення інформації про порівнювані теми. Завершення з підкресленням важливості розуміння подібностей та відмінностей між темами (Ellis, 2022).

Ця структура дозволяє чітко організувати порівняльний аналіз, наголошуючи як на спільних, так і відмінних аспектах об'єктів порівняння. Цей метод найкраще працює, якщо ви хочете зосередитися на конкретній подібності чи відмінності між об'єктами або якщо ви хочете створити потужний висновок.

Лінгвістичні засади НР за допомогою порівняльно-зіставного виступу включають в себе ряд важливих елементів, спрямованих на формування комунікативних навичок учнів за допомогою використання порівнянь та зіставлень, серед яких ми визначаємо такі:

- Аналіз мовленнєвих стратегій, які використовуються у різних ситуаціях та для різних аудиторій.

- Структура порівняльно-зіставного виступу, що включає в себе чітке порівняння та зіставлення ключових моментів, ілюстрування прикладами та логічне закінчення.
- Використання лексичних засобів для порівнянь, що підсилюють переконливість виступу.
- Інтерактивність та ефективність комунікації, що включає розуміння та використання лінгвістичних засобів для взаємодії з аудиторією.

Вивчення лінгвістичних засад НР засобами порівняльно-зіставного виступу допомагає учням розвивати не лише мовленнєві, але й аналітичні та критичні навички, що є ключовими для успішного виступу.

Отже, українська лінгвістична риторика відкриває широкі освітні можливості, віддзеркалюючи ключові принципи сучасної освіти. Роль лінгводидактів у вивченні риторики полягає в дослідженні засад формування риторичних умінь, враховуючи мовні та мовленнєві компетентності, а також міжпредметні зв'язки. Застосування порівняльно-зіставної методології дозволяє ефективно розвивати в учнів здатність аналізувати та визначати ключові риторичні елементи у текстах, активно використовуючи мовні ресурси для порівняння і висновків та створювати власні виступи порівняльно-зіставного характеру.

Висновки до першого розділу

Виконано аналіз сучасного стану проблеми навчання риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на УУМ. Визначено, що у минулому столітті риторика переживала період змін, втрачаючи своє значення та обмежуючись роллю інструменту комуністичної пропаганди у ХХ столітті. Дослідження традицій українського риторичного мистецтва втрачали актуальність, а практичні поради в підручниках обмежувалися комунікативними аспектами. Проте у ХХІ столітті зацікавленість у вивченні та навчанні риторики зросла, з'явилися нові підручники, у тому числі і ті, що досліджують педагогічну риторіку. Сучасні науковці активно вивчають цю тематику для розробки ефективних методик

навчання та впливу на комунікативні навички учнів, але спираються здебільшого на уже досліджені та описані підходи, а ми прагнемо дослідити риторику з нової ретроспективи.

Для розробки успішних методик НР треба зважати на психологічні відмінності здобувачів освіти різної вікової категорії. Учні старших класів мають більш розвинений інтелектуальний та психологічний розвиток, ніж учні середньої школи, тому й демонструють відмінності у розвитку риторичних умінь. Розвиток інтелекту 11-класників включає робочу уяву, пам'ять, мислення та увагу, що впливає на їхню здатність сприймати риторичні особливості, тому нами визначено психологічні засади навчання риторичних умінь учнів 11 класу ПШ, які вчитель повинен враховувати під час добору матеріалу для НР.

Окрім цього, учитель має послуговуватися лінгвістичними засадами для НР. Нами схарактеризовано лінгвістичні засади НР засобами ПЗВ, і, як наслідок, визначено, що українська лінгвістична риторика відкриває широкі освітні можливості, віддзеркалюючи ключові принципи сучасної освіти. Лінгводидакти визначили та описали багато підходів та видів вправ для НР, проте раніше не було звернено достатньо уваги на підхід НР засобами порівняльно-зіставного виступу, який дозволяє ефективно розвивати риторичні уміння учнів, надаючи їм здатність аналізувати наявні та створювати власні тексти, виступи.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1 Програмні вимоги до формування риторичних умінь учнів 11 класу профільної школи на уроках української мови

У зв'язку з реформами у сфері освіти, які були започатковані від створення нової української школи, сучасні навчальні програми для загальноосвітніх закладів поступово переглядаються. Наше дослідження спрямоване на аналіз навчальних програм з української мови для 11 класів загальноосвітніх шкіл профільного рівня, що були схвалені наказом Міністерства освіти і науки України (Мацько та ін., 2017)

Навчальна мета для 11-х класів профільного рівня полягає у реалізації триєдиної мети: навчання, розвиток, виховання, а саме:

- формувати в учнів загальне розуміння сутності риторики як науки про мовлення та вміння публічно висловлювати свої думки як монологічного, так і діалогічного характеру (Мацько та ін., 2017);
- ознайомити з поняттями «аргумент» і «дискурс» у системному контексті (Мацько та ін., 2017);
- розвивати навички створення комунікативно значущих та виразних висловлювань (Мацько та ін., 2017);
- поглибити знання про мовну систему та особливості синтаксису складних речень (Мацько та ін., 2017);
- формувати вміння використовувати різноманітні синтаксичні конструкції з урахуванням їх ефективності в мовленні (Мацько та ін., 2017);
- оволодіти навчальним матеріалом з офіційно-ділового, медійного, художнього, наукового, епістолярного та конфесійного стилів мовлення (Мацько та ін., 2017);
- вивчити граматичну стилістику, фігури синтаксису та стилістичного аналізу тексту (Мацько та ін., 2017);

- розвивати навички спілкування українською мовою в професійній сфері (Мацько та ін., 2017);
- формувати культуру ведення виступів, дебатів, дискусій, полемік, диспутів тощо (Мацько та ін., 2017);
- виховувати дотримання правил спілкування та культури мовлення (Мацько та ін., 2017);
- розвивати й удосконалювати навички сприймання інформації та вміння конструювати висловлювання усного і писемного виду різних стилів і жанрів (Мацько та ін., 2017);
- узагальнити та повторити складні теми з української мови усіх розділів програмного курсу через призму практичної та функціональної стилістики з підготовкою до державної атестації та зовнішнього тестування (Мацько та ін., 2017).

Згідно з метою профільної програми з української мови, одинадцятикласники зможуть проявляти здатність розуміти складне мовлення навіть у випадках, коли воно не має чіткої структури, таке, як програми телебачення, фільми, документальні та художні тексти; вміють аналізувати стилістику цих текстів; маючи багатий арсенал мовних засобів, учні можуть обирати виразне формулювання для зрозумілих висловлювань у будь-якому стилі й на різноманітні теми (Мацько та ін., 2017).

Також 11-класники після реалізації навчальної мети підтримують високий рівень правильності й рідко допускають граматичні, стилістичні помилки; легко взаємодіють з іншими комунікаторами, використовуючи невербальні та інтонаційні засоби. Крім цього, учні активно беруть участь у дискусіях, дебатах, пишуть листи, твори, промови, тексти для виступів, доповіді на різні теми, враховуючи інтереси уявного або реального читача і слухача. Також учасники освітнього процесу можуть створювати резюме, огляди професійних або літературних творів і писати власні літературні твори українською мовою (Мацько та ін., 2017).

Відповідно до мети профільної навчальної програми з української мови для 11 класу, визначено вимоги до рівня підготовки випускників (Мацько та ін., 2017). За даними критеріями одинадцятикласники мають знати і розуміти низку важливої інформації, як от:

- сутність і роль мови; загальні принципи лінгвістики як науки, форми існування української мови, її літературну норму; структурні особливості мови, граматичні конструкції, форми, категорії, взаємозв'язок між рівнями мови та мовними одиницями; структуру тексту та його характеристики (Мацько та ін., 2017);
- поняття різних видів мовних норм (орфографічні, фонетичні, орфоепічні, графічні, лексичні, фразеологічні, морфемні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні); модерні напрями мовної поведінки в різних контекстах спілкування (Мацько та ін., 2017);
- культуру мовлення і її головні елементи; вимоги до усних та письмових робіт у різних жанрах: навчальному, науковому, соціальному, культурному, розмовному, побутовому, офіційному (Мацько та ін., 2017);
- вимоги до навчального матеріалу як бази для теоретичного опанування знань та формування практичних навичок в українській мові (Мацько та ін., 2017).

Учень завершального року навчання повинен уміти:

- удосконалювати свої лінгвістичні знання для розширення лінгвістичного, філологічного та професійного кругозору, а також застосовувати ці знання впродовж всього життя (Мацько та ін., 2017);
- розвивати науковий підхід до мовних явищ, логічно обґрунтовуючи зв'язок мови з іншими дисциплінами (Мацько та ін., 2017);
- здійснювати порівняльно-зіставний аналіз, синтез, аргументування лінгвістичних одиниць, оцінювати їхню відповідність нормам мовлення (Мацько та ін., 2017);

- робити орфографічний, фонетичний, лексичний, морфологічний, синтаксичний, а також лінгвістичний аналіз різних видів текстів (Мацько та ін., 2017);
- розвивати мовне чуття та здатність використовувати його у мовному аналізі (Мацько та ін., 2017);
- створювати усні і письмові монологи і діалоги різних видів, включаючи тексти, що сприяють самореалізації, соціалізації, гармонізації із навколишнім середовищем (Мацько та ін., 2017);
- робити самоаналіз своїх робіт, вносити правки для грамотного оформлення та ефективності досягнення мети комунікації (Мацько та ін., 2017);
- використовувати різноманітні форми мовленнєвої діяльності та основи культури усного і писемного мовлення, розрізняти нормативні варіанти вживання мови та її порушення, дотримуватися норм мовленнєвої поведінки в різних ситуаціях спілкування (Мацько та ін., 2017);
- виявляти наукове розуміння мовних явищ, пояснювати зв'язок між мовою, історією та культурою, аналізувати мовні факти, використовуючи різні методи мовного аналізу та оцінюючи їх у контексті нормативності та специфіки комунікативних ситуацій (Мацько та ін., 2017);
- розвивати здатність до самоосвіти та саморозвитку, спостерігаючи за власним і чужим мовленням, розвивати інтелектуальні та творчі здібності, використовуючи мову для самореалізації в різних сферах діяльності (Мацько та ін., 2017);
- володіти різними видами читання залежно від мети та характеру тексту, використовуючи різні джерела інформації та методи її опрацювання (Мацько та ін., 2017);
- удосконалювати розмовні вміння, готовність до спілкування, міжособистісної та міжкультурної комунікації (Мацько та ін., 2017);
- творити ідеї та ініціативи з метою саморозвитку та спільного процвітання, а також ефективно спілкуватися в колективі, вирішувати конфлікти та досягати компромісів (Мацько та ін., 2017).

Під час аналізу навчальної програми з української мови методистами та вчителями-практиками було помічено, що процес навчання мови має важливий аспект – риторичний. Наприклад, Нищета В. зробив акцент на тому, що риторика відзначається не лише в мовленнєвій та мовній змістових лініях програми з української мови, а й у соціокультурній та діяльнісній (Нищета, 2014).

Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів, де учні навчаються за профільним рівнем профілю українська філологія, в 11 класі передбачено 140 навчальних годин, по 4 години на тиждень, упродовж яких цілком має реалізуватися мовна, лінгвістична, комунікативна, соціокультурна змістові наскрізні лінії. Із 140 визначених годин 20 відводиться на вивчення риторики (Мацько та ін., 2017).

8 годин виділено для опанування розділу «Риторика як наука і мистецтво слова», у ході якого розглядається лінгвістична риторика. Учні опановують головні поняття, такі як: логос, пафос, топос, етос, ритор, оратор, риторичний текст, інвенція, диспозиція, виступ, промова, елокуція, меморія, акція, а також розглядають історичний контекст розвитку риторики. Здобувачі освіти знайомляться з можливими методами викладу матеріалу, наприклад: теза, аргументація і її види. Вивчається також риторична техніка, еристика і етика полемічної майстерності (Мацько та ін., 2017).

На розділ «З історії риторики й ораторського мистецтва» виділено 4 години, під час яких відбувається знайомство із визначними ораторами Давньої Греції і Риму. Половина цього часу присвячується вивченню і дослідженню риторичного мистецтва в Україні (Мацько та ін., 2017).

Інші 8 годин винесені на опанування «Основ ораторського мистецтва». Перш за все 11-класники знайомляться з видами і жанрами ораторського мистецтва. Після цього розглядають академічне мистецтво мовлення з характерними ознаками і видами. Далі вивчається судове, духовне, соціально-побутове красномовство у всіх його жанрах і з відповідними характеристиками. Приділяється увага і педагогічній, і театральній риторичі. Насамкінець учні

ближче вивчають виступ і види риторики за метою висловлювання, серед яких: інформувальні, мотиваційні, переконувальні, розважальні, порівняльно-зіставні тощо (Мацько та ін., 2017).

Під час вивчення розділів риторики мають реалізуватися 4 основні складові навчання:

1. Когнітивна (знаннєва). Згідно з даною складовою, після вивчення риторики учні мають розуміти основні терміни з теми; вміти пояснювати свої комунікативні наміри і стратегії; володіти знаннями про історичні віхи красномовства; бути ознайомленим із працями відомих ораторів і мовними аспектами промови та техніками її виголошення (Мацько та ін., 2017).
2. Праксеологічна (діяльнісна). Відповідно до цієї складової учні повинні будувати виступи за обраною структурою промови із доречно підібраними аргументами; проводити самоаналіз виступу й аналіз інших виступів ораторів/учнів; володіти засобами активізації уваги глядачів, такими як голос, інтонація, міміка, жести; уміти визначати різновиди виступів, виконувати аналіз виступів за риторичними аспектами; розрізняти типи академічного, судового чи іншого красномовства; складати власні виступи з дотриманням вимог структури (Мацько та ін., 2017).
3. Аксиологічна (ціннісна). Згідно із зазначеною складовою учні мають вміти висловлювати власне ставлення до отриманої інформації; розуміти значимість пошукової діяльності для навчальних цілей; показувати повагу до себе й інших, вживаючи при цьому відповідну лексику; виражати за допомогою мовних засобів почуття й емоції від результативності проведеної роботи (Мацько та ін., 2017).
4. Інтерактивна (поведінкова). Відповідно до даної складової учні повинні брати участь у полеміках, діалогах, дебатах і взаємно діяти в групових завданнях; демонструвати зацікавленість новою лексикою; брати відповідальність за власні дії; показувати активність щодо виучуваних тем;

ініціювати розбір проблемних питань; висловлювати своє бачення стосовно розвитку мови і мовлення (Мацько та ін., 2017).

Отже, у зв'язку з початком реформування сфери освіти та створенням НУШ, навчальні програми для загальноосвітніх закладів зазнали змін, стосується це й одинадцятих класів профільного рівня. Мета таких програм полягає у реалізації трьох головних завдань: навчання, розвиток та виховання всебічно розвиненого здобувача освіти й особистості. Профільна програма з української мови для 11 класу встановлює вимоги до рівня підготовки випускників, зокрема щодо розуміння та аналізу складних мовних текстів, вміння спілкуватися на різних рівнях, використовуючи різноманітні мовні засоби та дотримуючись мовних норм. Однією з ключових складових навчання є вивчення розділів риторики, яке включає когнітивний, прагматичний, аксіологічний та інтерактивний підходи.

2.2 Комплекс вправ для навчання риторики учнів 11 класу профільної школи на уроках української мови

Опрацьовані джерела показали, що дослідження теми НР учнів 11 класу ПШ має аспекти для удосконалення. Одним з важливих аспектів є комплекс вправ для НР. Це ставить перед нами завдання розробити дієву технологію навчання, що підвищить рівень риторичних умінь у здобувачів освіти старшої школи. Саме старшокласники потребують якісних умінь риторики, оскільки перебувають на межі юнацтва і дорослості. Після закінчення 11 класу вони перейдуть до більш самостійного і дорослого життя, яке вимагає чіткої сформованості комунікативних умінь, що нерозривно об'єднанні із риторичними вміннями.

Створення комплексу вправ для формування риторичних умінь має охоплювати ключові і специфічні підходи, лінгвістичні та загальнодидактичні принципи, серед яких: індивідуальний, діяльнісний, особистісний, компетентісний, когнітивний, дедуктивний, індуктивний, диференційований, системний, професійно-спрямований, соціокультурний, текстоцентричний,

дискурсивний та функційний підходи, а також принципи науковості, доступності, системності і послідовності (Омельчук, 2013).

Окрім цього, ми будемо орієнтуватися на підхід НР засобами порівняльно-зіставного виступу, оскільки він є малопоширеним в українській мові, але досить перспективним підходом, який допоможе вчителям та учням по-новому підійти до вивчення риторики та розвинути не лише комунікативні здібності, а й критичне мислення та творчу уяву.

Дані підходи та принципи мають бути орієнтиром для вчителів, які готують та проводять уроки з риторики, але не слід забувати і про конкретні теми та цілі уроку, індивідуальні потреби класу та кожного учня окремо. Зважаючи на це, кожен учитель є творцем свого уроку і підбирає відповідні методи, форми, види роботи, вправи та завдання. Ми ж пропонуємо власний комплекс вправ для навчання риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на УУМ.

Згідно з визначеними у навчальній програмі з української мови змістом та метою НР, а також принципами навчання, розглядаємо різновиди вправ з риторики, які були запропоновані Голуб Н. (2011):

1. Підготовчі вправи – спрямовані на формування умінь психологічно і практично підготувати учнів до успішного написання тексту виступу і його виголошення, визначити тему, сформулювати мету, створити план структури тексту (Голуб, 2011);
2. Тренувальні вправи – направлені на тренування дихання, що впливає на голос, дикцію, інтонацію; вдосконалення кінесирики; формування навичок виголошувати промову поетапно і цілком (Голуб, 2011);
3. Творчі вправи – спрямовані на формування умінь чітко, логічно, структурно та стилістично правильно представляти виступ перед аудиторією (Голуб, 2011);
4. Оцінювально-аналітичні вправи – сприяють розвитку аналітичного мислення, формують уміння риторично аналізувати свій (або однокласників) текст чи виступ (Голуб, 2011).

На думку Голуб Н. (2012), риторична компетентність старшокласника полягає в його вмінні застосовувати знання та навички з риторики, щоб налагодити гармонію в різних видах спілкування, досягти поставлених комунікативних цілей та утвердити високі морально-етичні цінності суспільства.

Науковиця виділяє три групи риторичних умінь, які є важливими складовими риторичної компетентності: докомунікативні, комунікативні, посткомунікативні (Голуб, 2012).

Ми використовуємо класифікацію Голуб Н. (2011), яка співпадає з етапами проведення уроку і пропонуємо для даної класифікації авторські вправи для навчання порівняльно-зіставного виступу.

Комплекс вправ для навчання риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на УУМ засобами порівняльно-зіставного виступу на тему «Паперова чи електронна книга, яку обрати?»:

Тема: Риторика. Порівняльно-зіставний виступ на тему «Паперова чи електронна книга, яку обрати?»

Мета: написати текст порівняльно-зіставного характеру на тему «Паперова чи електронна книга, яку обрати?» та виступити із ним.

навчальна: представити учням вимоги до виступів, розширити їхні знання про види виступів, покращити знання відбору й класифікації матеріалу згідно з темою виступу, формування вміння будувати логічно послідовні та композиційно збалансовані висловлювання, а також аналізувати виступ; удосконалити вміння чітко та лаконічно висловлюватися та сприймати виступи інших;

розвивальна: розвивати в учнів критичне мислення, уміння робити аналіз, зіставляти, порівнювати та узагальнювати матеріал, а також наводити вдалі приклади, аргументи, докази, робити висновки;

виховна: виховувати мовленнєву культуру та любов до читання.

Тип уроку: комбінований урок.

Докомунікативний етап. Визначення теми, формування основної ідеї, мети, добір матеріалу для майбутнього виступу (Гриценко та ін., 2007).

Підготовчі справи

Завдання 1. Колективна робота. Бесіда.

Інструкція: Розгляньте інтерактивну мапу «Виступ і його різновиди» (див. Додаток Б). Прочитайте терміни і їх визначення. Дайте відповіді на запитання:

- Чи були ви колись присутні на виступі?
- Чи створювали ви колись власний виступ?
- Який вид виступу вас зацікавив найбільше?
- У чому відмінність порівняльно-зіставного виступу за структурою «Об'єкт за об'єктом» і «Пункт за пунктом»?

Завдання 2. Колективна робота.

Інструкція: Прочитайте уривки текстів, взятих із різних виступів, які об'єднані спільною темою «Літературна освіта». Розподіліть їх між видами виступів: *інформувальний, мотиваційний, інструктивний, порівняльно-зіставний*. Визначте, до якого етапу (*вступ, основна частина, висновок*) належить кожен з уривків, аргументуйте свою відповідь (див. Додаток В).

Завдання 3. Групова робота на інтерактивній платформі LearningApps.

Інструкція: Поділіться на дві групи. Прочитайте частини тексту для порівняльно-зіставних виступів на тему «Що краще: читання книг чи перегляд фільмів?». Група 1, використовуючи платформу LearningApps, розташуйте частини тексту так, щоб утворився порівняльно-зіставний виступ за структурою «Об'єкт за об'єктом» (<https://learningapps.org/display?v=pcm18ubza24>). Група 2, розташуйте частини тексту так, щоб утворився порівняльно-зіставний виступ за структурою «Пункт за пунктом» (<https://learningapps.org/display?v=p74q1fqon24>). Для зручності можете скористатися QR-Code (див. Додаток Д).

Завдання 4. Групова робота.

Інструкція: У сформованих групах напишіть і обговоріть план структури тексту для порівняльно-зіставного виступу «Об'єкт за об'єктом» або «Пункт за пунктом». Обґрунтуйте свій вибір.

Вправа 5. Індивідуальна робота.

Інструкція: Оберіть один із планів структури тексту для порівняльно-зіставного виступу («Об'єкт за об'єктом» або «Пункт за пунктом»). Напишіть текст для порівняльно-зіставного виступу на тему «Паперова чи електронна книга, яку обрати?» (150-200 слів).

Завдання 6. Парна робота. Самооцінювання.

Інструкція: Прочитайте написаний текст для виступу сусідові по парті. Порівняйте свої роботи. Оцініть, чи дотримався кожен відповідно-обраної структури. Використовуйте для цього листок самооцінювання (див. Додаток Е). виправте помилки, якщо вони є.

Передкомунікативний етап. Визначається план дій для виступу, відпрацьовується тактика, здійснюється підготовка невербальної діяльності (Гриценко та ін., 2007).

Тренувальні вправи

Завдання 7 «Найсильніший м'яз». Розвиток артикуляції.

Інструкція: Широко відкрийте рот та висуньте вперед язик, затримайте його над рівнем нижньої губи і утримуйте 15-30 секунд, слідкуючи, щоб не було тремтіння. Через 10 секунд повторіть вправу, затримуючи язик на 15-30 секунд біля верхніх зубів.

Завдання 8 «Поцілунок-посмішка». Розвиток артикуляції.

Інструкція: Витягніть губи вперед, наче намагаєтеся когось поцілувати, потім плавно розслабте губи та натягніть глибоку усмішку так, щоб губи залишилися зімкнутими, а щоки піднялися до верху. Повторіть такий рух 10-15 разів.

Завдання 9 «реп «Книга»». Розвиток дикції.

Інструкція: Зачитайте записане на дошці слово КНИГА та записані приголосні букви українського алфавіту. Хором створіть реп. Для цього зачитуйте слово КНИГА і кожного разу змінюйте в ньому приголосну «к» на інші приголосні:

К+НИГА

Б +НИГА

В

Г

Д...

Завдання 10 «Найдовша скоромовка». Розвиток дикції.

Інструкція: Ланцюжком по одному реченню прочитайте «Найдовшу українську скоромовку» у світі (автор Сміхова А.), яка складається із близько 700 слів і до її складу входить приблизно 70 різних скоромовок (див. Додаток Ж). Звертайте увагу на розділові знаки та наголоси.

Завдання 11 «Говори вібраціями». Розвиток голосу.

Інструкція: У спокійному стані та без напруження розкажіть якусь інформацію або історію про себе із зімкнутими губами та опущеною щелепою, тональність голосу при цьому потрібно намагатися з кожним разом опускати все нижче так, щоб, приклавши долоню до грудей, можна було відчутти вібрацію.

Завдання 12 «Актор». Розвиток правильної інтонації.

Інструкція: Складіть 5-7 простих чи складних речень розповідного, питального, окличного, спонукального характеру, не використовуючи слова, що вказують на емоції. Обміняйтеся реченнями із сусідом по парті. Прочитайте речення з відповідною інтонацією. Наприклад:

- *Я вперше отримав 12 балів за урок з української мови! (радість);*
- *Ти що, не бачиш, що ти наступив мені на ногу? (роздратування);*

- *Як ти міг набрехати вчительці? (здивування);*
- *Не смій іти з дому, не попередивши батьків! (сердитість);*
- *Я так люблю тюльпани, їхній аромат заворожує. (захоплення).*

Завдання 13 «Жест до слова». Розвиток жестикуляції.

Інструкція: Доберіть вдалий жест, що найкраще підкреслює сказане до слів чи фраз, які озвучує вчитель. Наприклад (таблиця 2.2):

Таблиця 2.2

Слово	Жест
Великий	широкий розгорнутий рух руками;
Малий	показ короткого відрізка пальцями;
Сильний	стиснутий кулак, піднятий на рівні серця.
Слабкий	Притиснути руки до тулуба, зіщулившись при цьому

Завдання 14 «Розпізнай емоцію». Розвиток міміки.

Інструкція. Розгляньте картки, на яких зображено міміку оратора в різний період виступу. Підпишіть картку відповідною емоцією, яку ви помітили. Після виконання перегляньте відео виступу та оцініть, чи збіглися ваші відповіді з емоцією оратора (див. Додаток 3).

Комунікативний етап. Це ключовий момент у взаємодії з аудиторією, коли промовець презентує творчу роботу перед слухачами. Ефективно взаємодіючи зі слухачами, той, що виступає, робить вплив на їхні знання та переконання за допомогою підготовленого матеріалу (Гриценко та ін., 2007).

Творчі вправи

Завдання 15. Робота з пам'яткою. Виступ перед класом.

Інструкція: Прочитайте пам'ятку для виступу перед аудиторією. Виступіть перед класом. Дотримуйтеся структури виступу, використовуючи вдалі жести та міміку. Під час виступу тримайте доречну інтонацію, слідкуйте за чіткою вимовою та використовуйте засоби активізації уваги читачів.

Пам'ятка для учнів «10 золотих правил успішного виступу» (Шлеїна, 2015):

1. Спробуйте активізувати увагу слухачів, запропонуйте свіжий та цікавий погляд на тему вашого виступу.
2. Зробіть свій виступ образним і яскравим, щоб він зацікавив аудиторію.
3. Переконайте слухачів, що ваші факти і аргументи зрозумілі для них.
4. Уникайте зловживання запитальними формами, оскільки це може заплутати слухачів.
5. Розмежуйте основну думку від доказів й ілюстрацій, надаючи їй особливу інтонацію.
6. Якщо у вас виникли сумніви зробіть паузу, поясніть основну думку більш детально, а потім продовжуйте.
7. Говоріть чітко та переконливо, демонструючи злагодженість у мовленні, поставі та жестах.
8. Використовуйте описи, порівняння та протиставлення, щоб зацікавити аудиторію.
9. Структуруйте ваш матеріал на прості та легко запам'ятовувані елементи, щоб слухачі могли зрозуміти ваші висловлення та ідеї.
10. Невимушено відповідайте на запитання слухачів після завершення промови.

Посткомунікативний етап. Проводиться оцінювання результатів зустрічі з аудиторією. Цей етап не варто пропускати, оскільки він важливий для того, щоб визначити, чи досяг мовець своєї мети і чи були задоволені слухачі; дозволяє виправити помилки і краще задовольнити потреби аудиторії в майбутньому (Гриценко та ін., 2007).

Оцінювально-аналітичні вправи.

Завдання 16. Самоаналіз виступу. Заповнення опитувальника.

Інструкція: Проведіть самоаналіз свого виступу. Заповніть опитувальник (таблиця 2.3), щиро відповідаючи на запитання. Оберіть відповідь, яка найбільш вдало описує ваш виступ. Підрахуйте бали.

Таблиця 2.3

Опитувальник для самоаналізу порівняльно-зіставного виступу
(Левчук, 2014).

1	Як аудиторія зустріла мене?	із захопленням	2 б.
		стримано	1 б.
		байдуже	0 б.
2	Як я розпочав(-ла) свій виступ?	впевнено	2 б.
		схвильовано	1 б.
		зі страхом	0 б.
3	Яким був настрій аудиторії упродовж мого виступу? Він змінювався у позитивну чи негативну сторону?	позитивний	2 б.
		нейтральний	1 б.
		негативний	0 б.
4	Чи я розкрив(-ла) повністю тему свого виступу?	повністю	2 б.
		частково	1 б.
		зовсім не розкрив	0 б.

Продовження таблиці 2.3

5	Мої аргументи і приклади були переконливими і вдалими?	так	2 б.
		частково	1 б.
		ні	0 б.
6	Чи дотримався(-лася) я структури промови?	так	2 б.
		частково	1 б.
		ні	0 б.
7	Моє мовлення було чітким?	так	2 б.
		частково	1 б.
		ні	0 б.
8	Мої жести і міміка відповідали характеру виступу?	так	2 б.
		частково	1 б.
		ні	0 б.
9	Чи змінив(-ла) б я щось під час наступного виступу?	так	2 б.
		частково	1 б.
		ні	0 б.
10	Чи задоволений(-а) я своїм виступом загалом?	так	2 б.
		частково	1 б.
		ні	0 б.

Продовження таблиці 2.3

Підрахуйте кількість балів, яку ви отримали під час самоаналізу. Якщо ви набрали 30-21 бал, то ваш виступ був успішним; 20-11 балів – потрібно доопрацювати виступ; 10-0 балів – потрібно провести корекцію виступу.

Даний комплекс вправ може бути реалізованим під час одного або декількох уроків української мови в залежності від тривалості уроку та кількості учнів у класі. Написання тексту для порівняльно-зіставного виступу та/або сам виступ із записом на камеру може бути частиною домашнього завдання.

Важливо зазначити, що втілення даної системи вправ може здійснюватися за допомогою інтегрованих уроків української та англійської мови, адже існує багато взірцевих порівняльно-зіставних есе саме англійською мовою.

Після реалізації комплексу вправ для навчання риторичних умінь засобами порівняльно-зіставного виступу проводиться оцінювання рівня навченості здобувачів освіти, згідно із «Наказом про затвердження системи та загальних критеріїв оцінювання результатів навчання учнів» (Шкарлет, 2020).

Мета оцінювання – визначення рівня сформованості риторичних умінь учнів 11 класу, визначення вміння застосовувати риторичні прийоми, техніки і стратегії у мовленні, спроможності аналізувати і створювати власні виступи різних структур, аргументувати свої погляди та взаємодіяти із аудиторією.

Під час риторичного мовлення оцінюється здатність учнів:

- виявляти розуміння теми, яка опрацьовується (усно та/або письмово);
- знаходити потрібну інформацію для створення своїх висловлювань;
- створювати власні виступи відповідно до структури, стилю, жанру;
- формувати чітке мовлення і розкривати повністю тему висловлювання.

Під час усного мовлення оцінюється також:

1. Зміст виступу та його словесне оформлення.
2. Інтонаційне оформлення виступу (голос, паузація, темп мовлення, наголос).
3. Структура публічного виступу.
4. Застосування доцільних риторичних технік.
5. Невербальна поведінка мовця.

Критерії оцінювання рівня навченості учнів за складання порівняльно-зіставних текстів і їх виголошення на уроках української мови в 11 класі (таблиця 2.4):

Таблиця 2.4

Холістична шкала оцінювання риторичних умінь

12	<p>Мовець демонструє <i>надзвичайну</i> обізнаність у темі, наводить <i>цікаві та переконливі</i> факти й аргументи, спираючись на авторитетні джерела. Відмінно володіє словом, має багатий та стилістично різноманітний індивідуальний словник, що не містить суржикових одиниць, сленгу; не допускає граматичних помилок. Відмінно володіє голосом, має середній темп мовлення, доцільно застосовує паузи та логічний наголос, має бездоганну дикцію та вимову. <i>Коректно жестикулює</i> та встановлює візуальний контакт з аудиторією. Структура виступу відповідає вимогам порівняльно-зіставного повідомлення.</p>
11	<p>Мовець демонструє <i>відмінну</i> обізнаність у темі, наводить <i>переконливі</i> факти й аргументи, спираючись на авторитетні джерела. Відмінно володіє словом, має багатий та стилістично різноманітний індивідуальний словник, що не містить суржикових одиниць, сленгу; не допускає граматичних помилок. Відмінно володіє голосом, має середній темп мовлення, доцільно застосовує паузи та логічний наголос, має бездоганну дикцію та вимову, <i>проте допускає 1-2 помилки у наголосі слова</i>. Коректно жестикулює та встановлює візуальний контакт з аудиторією. Структура виступу та застосування риторичних технік відповідає вимогам порівняльно-зіставного повідомлення.</p>

Продовження таблиці 2.4

10	<p>Мовець демонструє <i>відмінну</i> обізнаність у темі, наводить <i>переконливі</i> факти й аргументи, розкриваючи тему. Відмінно володіє словом, має <i>багатий</i> індивідуальний словник, що не містить суржикових одиниць, сленгу; не допускає граматичних помилок. Відмінно володіє голосом, має середній темп мовлення, доцільно застосовує паузи та логічний наголос, має <i>відмінну</i> дикцію та вимову, <i>проте допускає 2-3 помилки у наголосі слова</i>. <i>Не завжди</i> коректно жестикулює чи/та встановлює візуальний контакт з аудиторією. Структура виступу та застосування риторичних технік відповідає вимогам порівняльно-зіставного повідомлення.</p>
9	<p>Мовець демонструє <i>добру</i> обізнаність у темі, наводить <i>цікаві</i> факти й аргументи, розкриваючи тему. Добре володіє словом, має <i>добрий</i> індивідуальний словник, що не містить суржикових одиниць, сленгу; але може допускати 1-2 граматичні помилки. Добре володіє голосом, має середній темп мовлення, доцільно застосовує паузи та логічний наголос, має <i>добру</i> дикцію та вимову, <i>проте допускає 3-4 помилки у наголосі слова</i>. <i>Не завжди</i> коректно жестикулює чи/та встановлює візуальний контакт з аудиторією. Структура виступу та застосування риторичних технік відповідає вимогам порівняльно-зіставного повідомлення, але має незначні неточності.</p>

Продовження таблиці 2.4

8	<p>Мовець демонструє <i>досить добру</i> обізнаність у темі, наводить <i>вдалі</i> факти й аргументи, розкриваючи тему. Достатньо добре володіє словом, має індивідуальний словник, який <i>містить 1-2 суржикові одиниці</i>, не містить сленгу; допускає 2-3 граматичні помилки. Добре володіє голосом, в основному дотримуючись середнього темпу мовлення, доцільно застосовує паузи та логічний наголос, має <i>досить добру</i> дикцію та вимову, <i>проте допускає 3-4 помилки у наголосі слова</i>. <i>Не завжди</i> коректно жестикулює, погано встановлює візуальний контакт з аудиторією. Структура виступу та застосування риторичних технік відповідає вимогам порівняльно-зіставного повідомлення, але має незначні неточності.</p>
7	<p>Мовець демонструє <i>часткову</i> обізнаність у темі, наводить <i>не завжди вдалі</i> факти й аргументи, не до кінця розкриваючи тему. Достатньо добре володіє словом, має індивідуальний словник, який <i>містить 1-2 суржикові одиниці та/або сленг</i>; допускає 2-3 граматичні помилки. Тримає голос, в основному дотримуючись середнього темпу мовлення, не завжди доцільно застосовує паузи та логічний наголос, намагається дотримуватися дикції та вимови, <i>проте допускає 4-5 помилок у наголосі слова</i>. <i>Не завжди</i> коректно жестикулює, погано встановлює візуальний контакт з аудиторією. Структура виступу та застосування риторичних технік відповідає вимогам порівняльно-зіставного повідомлення, але має багато неточностей.</p>

Продовження таблиці 2.4

6	<p>Мовець демонструє <i>часткову</i> обізнаність у темі, наводить <i>мало</i> фактів й аргументів, не до кінця розкриваючи тему. Не достатньо добре володіє словом, використовує <i>суржикові одиниці та/або сленг</i>; допускає 3-5 граматичних помилок. <i>Погано тримає голос</i>, лише іноді застосовує паузи та логічний наголос, намагається дотримуватися дикції та вимови, <i>проте допускає 4-5 помилок у наголосі слова</i>. <i>Не завжди коректно жестикулює, не встановлює візуальний контакт з аудиторією</i>. Структура виступу та застосування риторичних технік лише частково відповідає вимогам порівняльно-зіставного повідомлення, і має <i>багато неточностей</i>.</p>
5	<p>Мовець демонструє <i>погану</i> обізнаність у темі, наводить <i>1-2</i> факти й/чи аргументи, майже не розкриваючи тему. Погано володіє словом, використовує <i>суржикові одиниці та сленг</i>; допускає багато граматичних помилок. <i>Погано тримає голос, не застосовує паузи та логічний наголос</i>, намагається дотримуватися дикції та вимови, <i>допускає багато помилок у наголосі слова</i>. <i>Недоречно жестикулює, не встановлює візуальний контакт з аудиторією</i>. Структура виступу та застосування риторичних технік <i>майже не відповідає вимогам порівняльно-зіставного повідомлення</i>.</p>
4	<p>Мовець <i>не обізнаний у темі</i>, не наводить факти й аргументи, не розкриває тему. Погано володіє словом, використовує <i>суржикові одиниці та сленг</i>; допускає багато граматичних помилок. <i>Погано тримає голос, не застосовує паузи та логічний наголос</i>, не дотримується дикції та вимови, <i>допускає багато помилок у наголосі слова</i>. <i>Недоречно жестикулює, не встановлює візуальний контакт з аудиторією</i>. Структура виступу та застосування риторичних технік <i>не відповідає вимогам порівняльно-зіставного повідомлення</i>.</p>

3-1	Мовець <i>не обізнаний у темі</i> , не наводить фактів чи аргументів, <i>не розкриває тему</i> . Не володіє словом, використовує <i>тільки суржикові одиниці та сленг</i> ; допускає багато граматичних помилок. <i>Погано тримає голос, не застосовує паузи та логічний наголос, не дотримується дикції та вимови, допускає багато помилок у наголосі слова. Недоречно жестикулює, не встановлює візуальний контакт з аудиторією</i> . Структура виступу та застосування риторичних технік – <i>відсутні, не відповідає вимогам порівняльно-зіставного повідомлення</i> .
------------	--

Отже, рівень НР учнів 11 класу має зазнати змін та покращитися. Формування риторичних умінь є ключовим завданням у контексті підготовки до самостійного та дорослого життя. Саме тому ми розробили систему вправ, яка охоплює ключові методи та принципи НР, зосереджуючись на порівняльно-зіставному виступі як ефективному і перспективному підході. Створення такої системи вправ має комплексний підхід, що включає різноманітні класифікації вправ, такі як: підготовчі, тренувальні, творчі та оцінювально-аналітичні. Крім того, важливо враховувати індивідуальні потреби кожного учня та структуру уроку, адаптуючи методи та форми роботи під конкретні вимоги. Створений нами комплекс вправ для НР засобами порівняльно-зіставного виступу відкриває шлях до розвитку не лише комунікативних здібностей, а й критичного мислення та творчої уяви, а створена шкала оцінювання рівня навченості учнів дає можливість чітко схарактеризувати навчальні досягнення здобувачів освіти.

2.3 Особливості планування навчального процесу під час навчання риторики учнів 11 класу профільної школи на уроках української мови

Розвиток учнів, включаючи набуття знань, формування навичок, розвиток емоційно-ціннісного та творчого ставлення до життя, комунікативних навичок, а

також загальний особистісний прогрес відбувається завдяки їх співпраці з учителем у рамках навчального процесу (Волкова, 2007).

Навчальний процес ґрунтується на детальному плануванні та системному визначенні цілей уроків. Час від часу у педагогів з'являються думки відмовитися від планування, аргументуючи це обмеженням свободи та креативності. Однак, варто пам'ятати, що специфіка педагогічної творчості полягає у тому, що вона можлива лише тоді, коли всі аспекти організації вирішуються завчасно, під час планування, і сам процес планування є творчим актом (Волкова, 2007).

Основні складові навчального процесу у старшій школі включають:

1. Мету і ціль навчання, які визначаються потребами суспільства та накопиченим досвідом у вихованні молоді особистості (Волкова, 2007).
2. Завдання навчання, що випливають із поставленої мети та спрямовані на здобуття знань, умінь і навичок відповідно до навчального планування (Волкова, 2007).
3. Зміст навчання, який містить систему знань, умінь та навичок, необхідних для учнів протягом навчання у школі (Волкова, 2007).
4. Методи навчання, які використовуються вчителем та учнями для засвоєння матеріалу та розвитку навичок (Волкова, 2007).
5. Засоби навчання, такі як: підручники, посібники, комп'ютери, які допомагають учням отримати знання та розвинути вміння (Волкова, 2007).
6. Форми організації навчання, які сприяють ефективному засвоєнню матеріалу та розвитку відповідних умінь (Волкова, 2007).
7. Результати навчання, які відображаються у здатності учнів до самостійного використання отриманих знань, усвідомленні своїх дій та виборі оптимальних стратегій, критичному мисленні, самооцінці, бажанні до самоосвіти та розвитку, позитивній мотивації навчання, розвитку інтелектуальних та комунікативних навичок, а також у формуванні особистісних якостей (Волкова, 2007).

Планування навчального процесу під час формування риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на УУМ має свої особливості. Основні з них формуємо наступним чином:

- Перед початком навчання вчитель чітко визначає цілі та завдання, які передбачаються у програмі.
- Під час планування вчитель обирає методи і форми навчання, які найкращим чином відповідають меті і завданням уроку.
- Навчальний процес будується таким чином, щоб кожен урок був логічним продовженням попереднього і готував учнів до подальшого вивчення риторичних навичок. Наприклад, на перших етапах можуть бути вивчені основні поняття риторики, наступні уроки будуть присвячені вивченню різних типів виступів, а вже після цього власне створення учнями текстів для виступів і їх виголошення.
- Враховується рівень підготовки та індивідуальні особливості кожного учня при плануванні уроків. Це допомагає забезпечити ефективне навчання та зацікавленість учнів у процесі вивчення риторики.
- Учитель має користуватися чітко сформованими критеріями оцінювання, які відображатимуть досягнення учнів у вивченні риторичних умінь.

Схема організації уроку з української мови для навчання риторики учнів 11 класу може мати такий вигляд (таблиця 2.5):

Таблиця 2.5

Умовна схема для організації уроку з української мови під час навчання риторики в 11 класі (Колупаєва, Таранченко, 2019)

Планування	
Ретельний добір матеріалу	Проводиться діагностика навчальних потреб учнів, на основі якої відбувається організація освітньої діяльності та добір потрібних матеріалів, зразків риторичного мистецтва.

Продовження таблиці 2.5

Цілі вчителя	Добираються посильні, але разом з тим максимально високі вимоги для роботи на уроці з урахуванням програмних вимог.
Керування навчанням	
Освітнє середовище	Педагог підбирає види, форми, методи роботи для уроку з української мови, які будуть ефективними та створюватимуть дружню й позитивну атмосферу для вдалого засвоєння матеріалу.
Втілення навчального процесу	
Показ матеріалу	Матеріал представляється в простій і доступній формі. Кожне завдання містить чітку та зрозумілу інструкцію. Учитель слідкує за розумінням учнів поставленого перед ними завдання, у разі потреби пояснює ще раз.
Розумовий розвиток	Для вдалого виконання завдань вчитель розвиває логіку та мислення учнів.
Мотивація	Для успішної роботи вчитель мотивує здобувачів освіти, пробуджує у них жагу до знань, вказує на переваги, які отримають учні після опанування теми.
Навчальний досвід	Вивчений матеріал учні застосовують на практиці для кращого засвоєння.
Двостороння співпраця	Учитель своєчасно надає потрібну інформацію учням та корегує їхню роботу чи поведінку.

Оцінювання	
Активність та розуміння	Учень активно долучається до роботи на уроці та показує, чи розуміє він виучувану тему.
Моніторинг знань	Учитель проводить діагностичне оцінювання успішності здобувачів освіти, відповідно до вивченого матеріалу.

Для проведення якісного уроку з української мови, зокрема у профільних класах, варто використовувати форми і методи роботи, що запропоновані у навчальній програмі з української мови для учнів загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема тих, що навчаються за профільним спрямуванням.

Першочерговими формами організації уроків в 11 класі є настановчі, оглядові та проблемні лекції, семінари, дискусії та колоквиуми, а також самостійні форми роботи учнів: реферати і наукові доповіді. Ці форми дозволяють вчителю детально розглянути складні аспекти мови, забезпечуючи глибоке розуміння предмету учнями (Мацько та ін., 2017).

Семінари, дискусії та колоквиуми стимулюють активну участь учнів, їх обмін думками та ідеями, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу. Крім того, школярі мають можливість аналізувати складні мовні явища, формулювати свої думки та аргументи, розвиваючи при цьому критичне мислення та аналітичні навички (Мацько та ін., 2017).

Реферування і написання наукових доповідей допомагають здобувачам освіти навчитися самостійно досліджувати та аналізувати мовні явища, таким чином готуючись до подальшої самостійної роботи та вивчення мови (Мацько та ін., 2017).

Не менш корисним є формат роботи, за якого учні роблять самовивчення навчальної літератури, довідникових джерел і аналіз творчих надбань різних

вчених-лінгвістів. Робота з довідниковими джерелами та вивчення творчого доробку вчених-лінгвістів сприяє формуванню дослідницьких навичок учнів, таких як: пошук і аналіз інформації, критичне мислення та формування власної точки зору. Також вивчення творчості еталонних мовних особистостей може підвищити мотивацію учнів до вивчення української мови, оскільки дозволяє їм бачити практичну цінність та застосування вивченого матеріалу (Мацько та ін., 2017).

Актуальними для старших класів є вправи на мовне вправління (усне, письмове), які можуть бути представлені вправами: «Редактор», «Знайди помилку», «Коректор», а також написання статей, доповідей, промов, конспектів чи анотацій. Дані вправи дозволяють учням практично застосовувати здобуті знання та вміння, що сприяє їх глибшому засвоєнню та збереженню матеріалу, а широкий спектр завдань на мовне вправління (усне, письмове) сприяє розвитку мовленнєвих навичок учнів, таких як: висловлювання думок, аргументація, аналіз та синтез інформації, які є важливими для вмілого та ефективного спілкування (Мацько та ін., 2017).

До завдань, які спрямовані на логічне мислення і евристичний пошук, зорієнтовані на формування комунікативно-умілої особистості, належать завдання творчого характеру (Мацько та ін., 2017).

Перш за все, на уроках української мови до таких вправ відносять написання творів різних жанрів (есе, опис, міркування, медитація, усні та письмові перекази на різну тематику із творчим завданням, конструювання діалогів, дискусій, дебатів, виступів). Виконання таких творчих завдань дає одинадцятикласникам можливість розвивати власну позицію щодо обговорюваних тем і виражати її аргументовано. Окрім цього, творчі завдання можуть зацікавити учнів, оскільки вони дозволяють вільно виражати власні думки та почуття, а також дозволяють краще зрозуміти і оцінити значення мови та її роль у суспільстві (Мацько та ін., 2017).

У програмі рекомендовано впроваджувати на уроках задання проблемно-пошукового характеру через призму інтерактивних та рольових ігор, парну та групову роботу. Проблемно-пошукові завдання сприяють утворенню стійких знань, оскільки матеріал, який учень самостійно здобуває, краще залишається в пам'яті. Ці завдання також впливають на емоційну сферу учнів, сприяючи формуванню таких цінних почуттів, як впевненість у власних силах, натхнення і радість від інтелектуальної праці (Мацько та ін., 2017).

Не менш значимою формою роботи на уроках мови в старших класах є створення проєктів. Вони можуть бути колективними, парними, творчими. Проєктні роботи стимулюють учнів до активного залучення та співпраці, до розвитку емоційного інтелекту, оскільки вони вимагають колективної роботи та обміну ідеями, а також виконання таких завдань сприяє розвитку творчого мислення учнів, оскільки вони мають можливість розглядати тему з різних точок зору, пропонувати власні рішення, порівнювати і зіставляти отриману інформацію. Учні отримують можливість вдосконалювати свої комунікативні навички через спілкування з партнерами під час роботи над проєктом та тренувати риторичні вміння під час представлення і захисту своїх робіт (Мацько та ін., 2017).

Отже, урок української мови для навчання риторичних умінь в 11 класі має будуватися за логічно продуманим планом та з дотриманням чіткого алгоритму організації кожного з етапів уроку. Для ефективної роботи вчитель має добирати спеціальні методики та види роботи, зокрема ті, що запропоновані в чинній програмі для профільного рівня, аби зацікавити, змотивувати та навчити старшокласників риторичним умінням. Продуманий урок з дотриманням всіх правил та вимог забезпечить баланс навчальних знань та комунікативних навичок старшокласників.

2.4 Апробація методики навчання риторичних умінь учнів 11 класу профільної школи на уроках української мови засобами порівняльно-зіставного виступу

Апробація методики навчання риторичних умінь засобами порівняльно-зіставного виступу проводилася як експериментальне навчання у період вивчення розділу «Практична риторика» (квітень 2024) у Комунальному закладі Кагарлицької міської ради «Кагарлицький ліцей №1». Дослідницько-експериментальна робота була проведена серед учнів 11 класу. Метою дослідження була перевірка ефективності застосування порівняльно-зіставного виступу для формування риторичних умінь учнів.

Перед експериментальним дослідженням було проведено первинне діагностичне опитування учнів 11 класу для визначення їхньої обізнаності з теми «Риторика». Заповнивши опитувальник <https://forms.gle/U1SVqu8vLMLRVGjK6>, учні відповіли на наступні запитання:

1. Я можу дати визначення риторики.
2. Я знаю, хто такий оратор.
3. Я можу дати визначення поняття «виступ».
4. Я знаю різновиди виступів.
5. Я можу дати відповідь на запитання «Що таке порівняльно-зіставний виступ».
6. Я знаю види композиційної будови тексту для порівняльно-зіставного виступу.
7. Я знаю, які слова та вирази доречно використовувати для успішного виступу.
8. Я вмію писати текст для порівняльно-зіставного виступу.
9. Я знаю правила, яких потрібно дотримуватися для успішного виступу.
10. Я вмію створювати власний виступ.

Серед 22 опитаних учнів 19 відповіли, що можуть дати визначення виступу, 1 учень вагається, 2 не можуть дати визначення. Аналітичні дані у відсотках зазначені на діаграмі (Рис. 2.2):

3. Я можу дати визначення поняття «виступ»

22 ответа

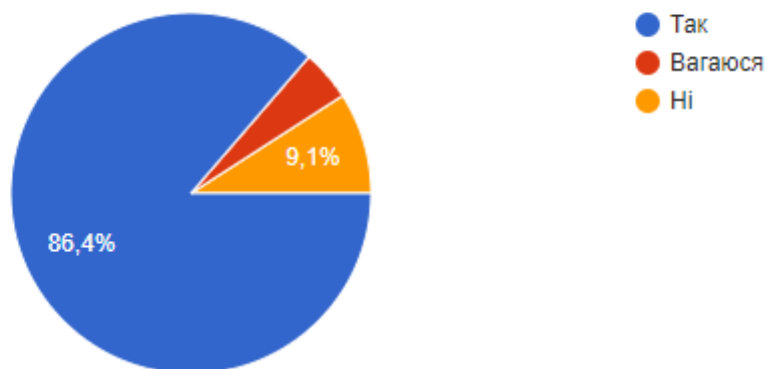

Рис.2.2 Відсоткове відношення відповідей учнів на запитання 3 опитувальника (перед впровадженням авторської технології)

Проте відповідь на запитання «Що таке порівняльно-зіставний виступ» можуть дати лише 2 учнів з опитаних 22, 11 учнів вагаються, інші 9 не можуть дати відповідь. Аналітичні дані у відсотках зазначені на діаграмі (Рис. 2.3):

5. Я можу дати відповідь на запитання «Що таке порівняльно-зіставний виступ»

22 ответа

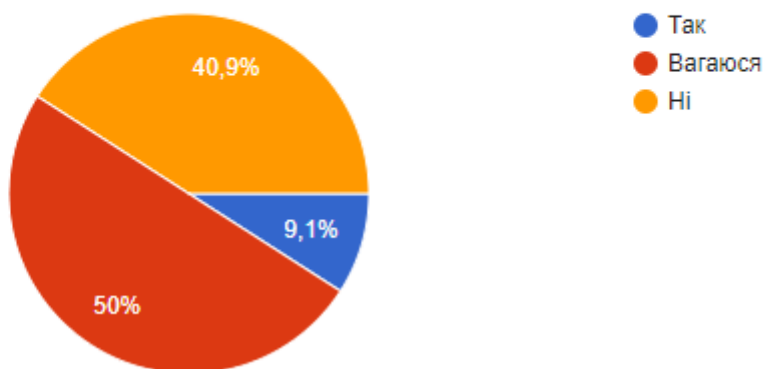

Рис.2.3 Відсоткове відношення відповідей учнів на запитання 5 опитувальника (перед впровадженням авторської технології)

Такі дані свідчать про те, що перед початком навчання риторики засобами порівняльно-зіставного виступу учні були знайомі із поняттям про публічне виголошення тексту чи інформації, але не знайомі із його різновидами, зокрема із порівняльно-зіставним видом виступу.

Також перед експериментальним навчанням було проведено урок української мови з риторики, під час якого учні отримали творче завдання без попередньої підготовки створити власний порівняльно-зіставний виступ на тему «Гаджети чи реальне спілкування, що обрати?».

До завдання долучилися учні 11 класу різних рівнів знань, проте жоден учень не зміг створити абсолютно вдалий порівняльно-зіставний виступ. Причиною цього стало те, що учні не знають структур композиційної будови тексту для порівняльно-зіставного виступу. На це вказують не лише тексти, які учні виголосили, але і їхні відповіді в опитувальнику. 4 учні вказали, що знають види композиційної будови тексту для порівняльно-зіставного виступу, але під час виступу не продемонстрували цього. 6 учнів дали відповідь «вагаюся», інші 12 учнів зазначили, що не знають видів композиційної будови тексту для порівняльно-зіставного виступу. Аналітичні дані у відсотках зазначені на діаграмі (рис. 2.4):

6. Я знаю види композиційної будови тексту для порівняльно-зіставного виступу

22 ответа

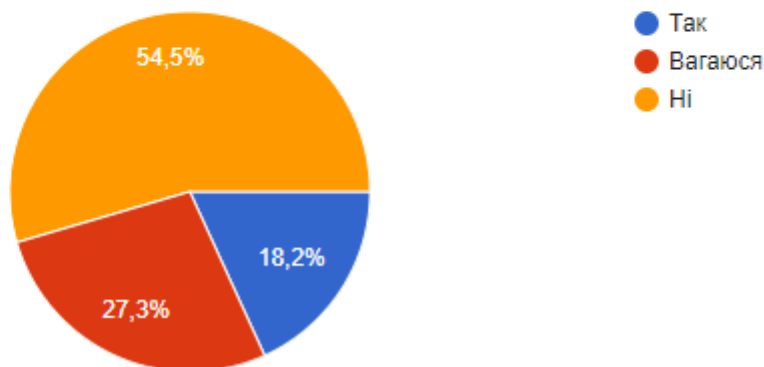

Рис.2.4 Відсоткове відношення відповідей учнів на запитання б опитувальника (перед впровадженням авторської технології)

Окрім того, під час виголошення свого тексту перед експериментальним навчанням, одинадцятикласники майже не зважали на темп мовлення, інтонацію, не використовували жодних жестів чи міміки, а також робили помилки у наголосах слів.

Оцінювання проводилось за 12-бальною холістичною шкалою методом спостереження за виступами учнів на уроці. Нами було обрано 10 учнів у класі та оцінено кожного із них під час порівняльно-зіставного виступу. Після перевірки якості знань 11-класників нами були отримані результати оцінювання (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6

Результати учнів за порівняльно-зіставний виступ перед експериментальним навчанням на тему «Гаджети чи реальне спілкування, що обрати?»

Учень	Оцінка за порівняльно-зіставний виступ №1
1	10
2	9
3	8
4	7
5	6
6	6
7	6
8	5
9	4
10	3

Дані таблиці вказують на те, що рівні риторичних умінь учнів у порівняльно-зіставному виступі виявилися такими:

Високий рівень: 1 учень;

Достатній рівень: 3 учні;

Середній рівень: 5 учнів;

Початковий рівень: 1 учень.

Аналітичні дані у відсотках зазначені на діаграмі (рис.2.5) за відсотковим розподілом по рівнях риторичних умінь у порівняльно-зіставних виступах учнів перед експериментальним навчанням.

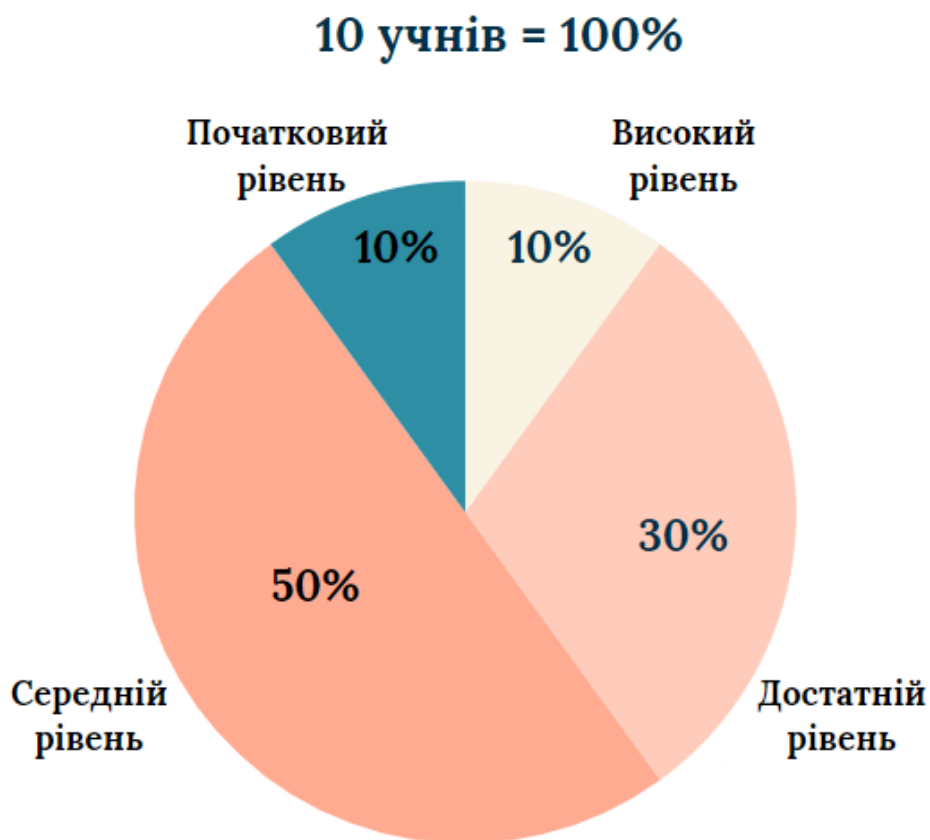

Рисунок 2.5 Відсотковий розподіл учнів за рівнем риторичних умінь перед експериментальним навчанням.

За результатами оцінювання 10-ти учнів перед експериментальним навчанням їх розподіл за рівнями риторичних умінь у порівняльно-зіставному виступі був таким: більша частина одинадцятикласників показала середній рівень риторичних умінь – 50% учнів, що є невтішним результатом, високий та низький рівень отримали по 10% учнів, достатній рівень – 30% учнів. Це свідчить про те, що учні можуть створювати власні виступи, але не вміють створювати правильну композиційну будову для порівняльно-зіставного виступу, не завжди логічно формують свої думки, не взаємодіють з аудиторією, не зважають на лексичне наповнення своїх речень. Ми ж прагнемо, щоб показник цього розподілу для високого та достатнього рівнів був більшим.

Продовженням передекспериментального навчання був етап безпосереднього експериментального НР на уроках української мови в 11 класі засобами ПЗВ. Було проведено три уроки практичної риторики за створеним нами комплексом вправ на тему «Риторика. Порівняльно-зіставний виступ на тему «Паперова чи електронна книги, яку обрати?». Після уроків учні повторно взяли участь в опитуванні, яке було покликане визначити рівень обізнаності учнів з теми «Риторика» після експериментального навчання.

Результати опитування показали, що кількість учнів, які можуть дати відповідь на запитання «Що таке порівняльно-зіставний виступ» збільшилася на 17 учнів, тобто на 77,3% більше, ніж перед експериментальним навчанням. Аналітичні дані у відсотках зазначені на діаграмі (Рис. 2.6):

5. Я можу дати відповідь на запитання «Що таке порівняльно-зіставний виступ»

22 ответа

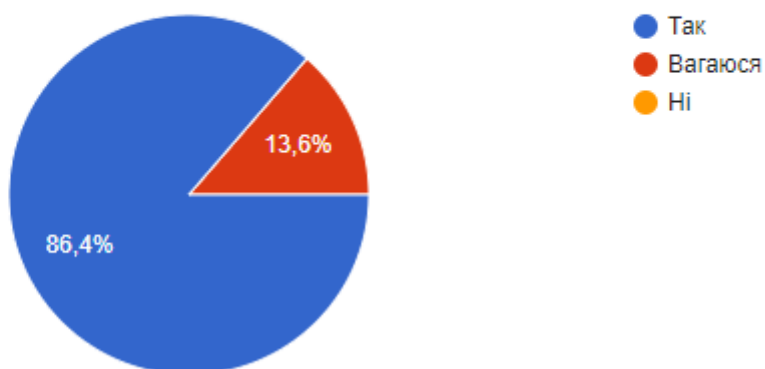

Рис.2.6 Відсоткове відношення відповідей учнів на запитання 5 опитувальника (після експериментального навчання)

Також зріс відсоток учнів, які дали відповідь на питання 6 про види композиційної будови тексту для порівняльно-зіставного виступу. Перед експериментальним навчанням відповідь «Так» дали 4 учні (18,2%), після навчання за допомогою авторської технології відповідь «Так» дали 18 учнів (81,8%). Аналітичні дані у відсотках зазначені на діаграмі (рис. 2.7):

6. Я знаю види композиційної будови тексту для порівняльно-зіставного виступу

22 ответа

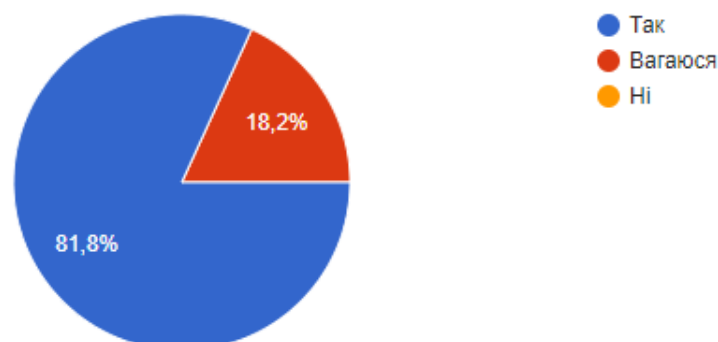

Рис.2.7 Відсоткове відношення відповідей учнів на запитання 6 опитувальника (після експериментального навчання)

Окрім того, було прослухано порівняльно-зіставні виступи на тему «Паперова чи електронна книга, яку обрати?» тих самих 10 учнів, які також взяли участь у порівняльно-зіставному виступі перед експериментальним навчанням. Оцінювання виступів учнів за 12-бальною холістичною шкалою показало такі результати (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7

Результати учнів за порівняльно-зіставний виступ під час експериментального навчання на тему «Паперова чи електронна книга, яку обрати?»

Учень	Оцінка за порівняльно-зіставний виступ №2
1	10
2	10
3	9
4	8

Продовження таблиці 2.7

5	7
6	7
7	6
8	6
9	5
10	3

Дані таблиці вказують на те, що рівні риторичних умінь учнів у порівняльно-зіставному виступі виявилися такими:

Високий рівень: 2 учні;

Достатній рівень: 4 учні;

Середній рівень: 3 учні;

Початковий рівень: 1 учень.

Аналітичні дані у відсотках зазначені на діаграмі (рис.2.8) за відсотковим розподілом по рівнях риторичних умінь у порівняльно-зіставних виступах учнів на експериментальному навчанні.

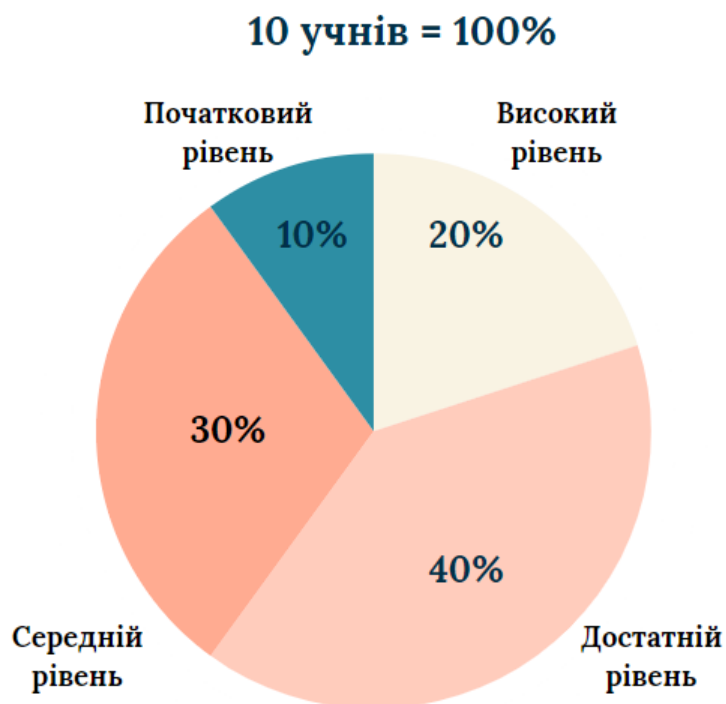

Рисунок 2.8 Відсотковий розподіл учнів за рівнем риторичних умінь під час експериментального навчання.

За результатами оцінювання 10-ти учнів під час експериментального навчання їх розподіл за рівнями риторичних умінь у порівняльно-зіставному виступі став таким: двоє одинадцятикласників показали високий рівень риторичних умінь – 20% учнів, що є успішним результатом у порівнянні з попереднім, який становив лише 10%, велика частина учнів отримала достатній рівень – 40% учнів, що на 10% більше від попереднього показника. Середній рівень зменшився на 20% до показника 30%. Низький рівень залишився незмінним – 10%. Це свідчить про те, що риторичний рівень умінь одинадцятикласників покращився. Учні дізналися про композиційні особливості створення тексту для порівняльно-зіставного виступу та спробували створити свої більш успішні виступи. Крім того, під час повторного виступу після експериментального навчання учні чіткіше формулювали свої думки, частіше взаємодіяли з аудиторією, їхній лексичний запас слів став ширшим та цікавішим. Тобто мета навчання і дослідження – досягнута.

Проте варто зауважити, що під час експериментального навчання нами було з'ясовано, що навчання риторики учнів є одним з найскладніших процесів у

навчальній діяльності. Цей процес для більшості учнів складніше опанувати ніж граматичні чи орфоепічні правила. Навіть ті учні, які на відмінно володіють знаннями з граматики, лексики, орфоєпії складно піддавалися опануванню основ риторичної майстерності, оскільки це не лише практичний, а й творчий процес.

Для більшої наочності додаємо порівняльну діаграму з отриманими результатами (рис. 2.9)

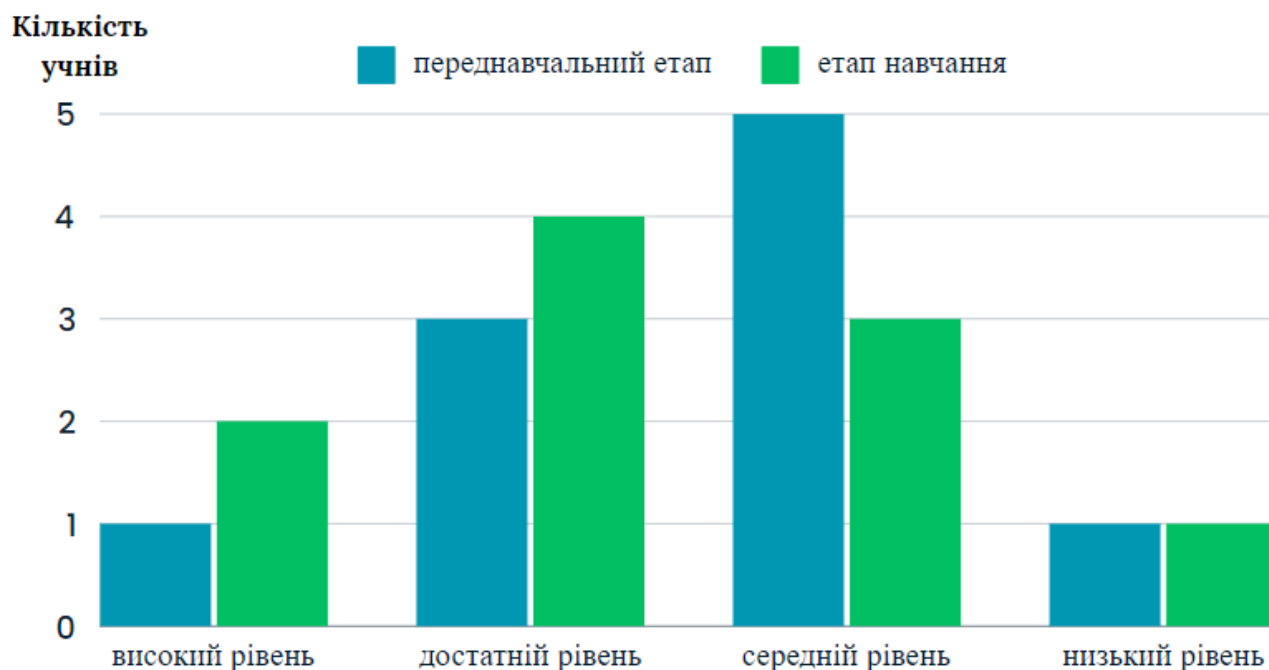

Рисунок 2.9 Рівень риторичних умінь, показаний учнями перед експериментальним навчанням (синій колір) і після експериментального навчання (зелений колір).

Отже, дана діаграма чітко показує збільшення високого і достатнього рівнів, зменшення середнього рівня і незмінну позицію низького рівня після впровадження авторської технології навчання для формування риторичних умінь учнів 11 класу засобами порівняльно-зіставного виступу. Це засвідчує те, що комплекс вправ був складений правильно і використання запропонованого навчання української мови у старших класах засобами порівняльно-зіставного виступу є виправданим.

Висновки до другого розділу

У контексті реформування освіти та впровадження НУШ навчальні програми для старших класів зазнали змін, включаючи 11-ті класи профільного рівня. Мета цих програм полягає у навчанні, розвитку та вихованні всебічно розвинених особистостей. Вивчення розділів риторики є ключовим компонентом цього процесу.

У зв'язку з цим, рівень НР учнів 11 класу має зазнати покращення. Формування цих умінь є важливим для підготовки до дорослого життя, тому вкрай необхідний учням старших класів, зокрема одинадцятикласникам. Тому нами розроблено систему вправ, яка охоплює ключові методи та принципи навчання риторики, зосереджуючись на порівняльно-зіставному виступі. Створення такої системи вправ вимагало комплексного підходу та адаптації до індивідуальних потреб учнів.

Урок української мови для навчання риторичних умінь в 11 класі будувався з дотриманням логічного плану та використанням різноманітних методик, зокрема тих, що запропоновані програмою, щоб зацікавити та мотивувати учнів, а головне сформувати їхні риторичні вміння.

Аналіз впровадження авторської технології показав позитивний ефект від впровадження комплексу вправ для НР через порівняльно-зіставний виступ учнів 11 класу. Показник високого та достатнього рівня зріс, а це свідчить про ефективність методики та виправданість її використання у шкільній освіті.

ВИСНОВКИ

Метою нашої роботи було теоретично обґрунтувати, а також розробити і апробувати методику навчання риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на УУМ. Відповідно до поставленої мети було проведено дослідження, під час якого реалізувалися поставлені завдання.

Проаналізовано сучасний стан проблеми навчання риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на УУМ. Існуючі наукові дослідження з різних позицій описують поняття «Риторика», її функції, але навіть у працях, присвячених педагогічній риторичній, вкрай рідко зустрічаються сучасні методики та інтерактивні підходи для НР старшокласників у школі.

Визначено психологічні засади навчання риторичних умінь учнів 11 класу ПШ. Оскільки учні старших класів переживають ранній юнацький вік, то вони відзначаються робочою уявою, довготривалою пам'яттю, критичним мисленням і гострою увагою, що допомагають їм комунікувати на дорослому рівні.

Схарактеризовано лінгвістичні засади НР засобами порівняльно-зіставного виступу, які базуються на використанні мовних засобів та композиційної будови тексту за структурами «Об'єкт за об'єктом», або «Пункт за пунктом», які допомагають учням ефективно виступати та переконливо аргументувати свої позиції.

Окреслено програмні вимоги до формування риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на УУМ, які включають широкий спектр завдань і цілей. Програма спрямована на розвиток різних аспектів мовленнєвої компетентності учнів, від загального розуміння риторики як науки до практичних навичок спілкування у різних сферах життя. Засвоєння цієї програми має підготувати учнів до успішної адаптації у сучасному суспільстві.

Розроблено комплекс вправ для формування риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на уроках української мови. Він ґрунтується на класифікації вправ для НР Голуб Н. (2011), але має авторські завдання та вправи, які мають мету

формувати риторичні вміння одинадцятикласників засобами порівняльно-зіставного виступу.

Досліджено особливості планування навчального процесу під час формування риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на УУМ. Особливості планування полягають у спеціалізованому підході до побудови уроків, логічно продуманому плані уроку, використанні різних методик, спрямованих на формування риторичних умінь учнів та з врахуванням вимог чинної програми для навчання учнів старших класів ПШ.

Проведено апробацію методики формування риторичних умінь учнів 11 класу ПШ на уроках української мови засобами порівняльно-зіставного виступу, аналіз якої показав високу ефективність для формування риторичних умінь учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович, С.Д., Чікарькова, М.Ю. (2001). *Риторика: Навч. посібник*. Світ.
2. Вандишев, В., Персломова, О. (2017). *Риторика у філософсько-комунікативному вимірі: підручник*. Кондор-Видавництво.
3. Волкова, Н. (2007). *Педагогіка: Навч. посіб. Вид. 2-ге*. Академвидав.
4. Волошина, В.В., Долинська, Л.В., Ставицька, С.О., Темрук, О.В. (2005). *Загальна психологія: Практикум: Навч. посібн.* Каравела.
5. Гайович, Г., Приходько, О. (2014). Публічний виступ як різновид комунікації (на матеріалі курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»). *Рідна мова №21*.
6. Голинський, Ю. (2016). *Методи наукових досліджень та аналізу процесу виконання бюджетів*. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – С. 96-99.
7. Голуб, Н. (2011). Система вправ з риторики. Українська мова і література в школі. № 6. С. 2–9.
8. Голуб, Н. (2012). *Риторична компетентність учнів старших класів*. Ін-т педагогіки. С. 137–138.
9. Гриценко, Т.Б., Іщенко, Т.Д., Мельничук Т.Ф. (2007). *Етика ділового спілкування. Навч. посібник*. Центр учбової літератури.
10. Єлісовенко, Ю. (2008). *Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення: Навчальний посібник*. Агіка.
11. Караман, С., Горошкіна, О., Караман, Л., Попова, Л. (2019). *Українська мова (профільний рівень): підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти*. «Ранок».
12. Климова, К. (2015). *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі: збірник наукових праць*. (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.) / За ред. проф. К. Я. Климової. – ЖДУ ім. І. Франка <http://eprints.zu.edu.ua/17718/1/%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A%202015.pdf>

13. Когут, О. (2005). *Основи ораторського мистецтва: Практикум*. Астон.
14. Колотілова, Н. (2021). *Логіка і риторика: ретроспектива взаємозв'язку: монографія*. Центр навчальної літератури.
15. Колупаєва, А. А., Таранченко, О. М. (2019). *Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник*. «Ранок».
16. Косянчук, С. (2010). Чи справді риторика так потрібна старшокласникам? *Вивчаємо українську мову і літературу*. – №34. – С. 7–14.
17. Кутіщенко, В. П. (2010). *Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій)*. 2-ге вид.: Навч. посіб. Центр учбової літератури.
18. Кучерук, О., Голуб, Б., Горошкіна, О., Караман, С. та ін. (2016). *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія*. КНТ.
19. Кучерук, О. (2016). Формування риторичної компетентності старшокласників у процесі українськомовної освіти. *Українська мова і література в школах України*. – №1. – С. 9-14.
20. Левчук, І. (2014). *Мистецтво публічного виступу : робоча програма та методичні рекомендації для студентів напряму підготовки «Філологія (українська мова та література)»*. Вежа-Друк.
21. Мацько, Л., Груба, Т., Семенов, О., Симоненко, Т. (2017). *Українська мова. 10-11 класи: програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям, профіль – українська філологія*. Міністерство освіти і науки України.
22. Мацько, Л., Мацько, О. (2006). *Риторика: Навч. посіб.* — 2-ге вид. Вища шк.
23. Мунтян, О. (2023). *Риторика ділового спілкування*. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 66, том 2. . – С. 151 -154.
<https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/24845/3/22.pdf>
24. Нищета, В. (2014). Психологічні засади процесу формування риторичної компетентності учнів основної школи. *Теоретична і дидактична філологія*. Випуск 18, С.90.

25. Нищета, В. (2014). Психолого-педагогічні умови формування риторичної компетентності учнів основної школи в процесі навчання української мови. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Ч. 2. С. 248–254. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2014_2_35
26. Овчиннікова, А. (2020). *Риторика як суспільно-культурне явище : курс лекцій*. ОЛДІ-плюс.
27. Олійник, О. (2009). *Риторика: Навч. посібн.* Кондор.
28. Омельчук, С. (2013). «Підхід до навчання» як базова категорія сучасної лінгвістичної науки. *Українська мова і література в школі*. Вип. 2. С. 2-7.
29. Остряніна, С. (2019). Функціональний підхід до соціального управління підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*, 3(1). С. 261-266.
30. Пентилюк, М. та авт. кол. (2011). *Практикум з методики навчання української мови в загально-освітніх закладах : модульний курс : посібник для студентів пед. університетів та інститутів*. Ленвіт.
31. Пестун, І. (2024). Опитування. *Фармацевтична енциклопедія*. Тов «Моріон» <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/3157/opituvannya>
32. *Проект. Державний стандарт профільної середньої освіти*. (2023). МОН України. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/30/НО-proyekt.Derzhstandartu.profilnoyi.serednoyi.osvity-30.10.2023.pdf>
33. Рашкевич, Н., Отрош, Ю. (2022). *Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник*. НУЦЗ України.
34. Романчиков, В. (2007). *Основи наукових досліджень. Навчальний посібник*. Центр учбової літератури.
35. Савенкова, Л. О. (2009). *Педагогічна риторика: навч. посіб.* КНЕУ.
36. Сагач, Г. М. (1993). *Золотослів: Навчальний посібник для середніх і вищих навчальних закладів*. «Райдуга».
37. Сергеєнкова, О. П., Столярчук, О. А., Коханова, О. П., Пасека, О. В. (2012). *Вікова психологія. Навч. посіб.* Центр учбової літератури.

- 38.Січкара, С., Архипова, В. (2020). *Лінгводидактичні засади навчання практичної риторики в старшій школі*. Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників.
- 39.Столяренко, О. (2012). *Психологія особистості. Навч. посіб.* Центр учбової літератури.
- 40.Токарева, Н.М. (2013). *Основи вікової психології: навч.-метод. посіб.* ТОВ «НВП Інтерсервіс».
- 41.Шкарлет, С. (2020). *Наказ про затвердження системи та загальних критеріїв оцінювання результатів навчання учнів*. Міністерство освіти і науки України.
https://mon.gov.ua/storage/app/media/regulatorna_dijalnist/2020/09/14/Systema%20otsinyuvannya/Proyekt%20nakazu%20MON%20Systema%20otsinyuvannya.pdf
- 42.Шлеїна, Л. І. (2015). *Українська мова (за професійним спрямуванням). Методичні вказівки до виконання самостійної роботи з курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)»*. ТДАТУ.
<http://www.tsatu.edu.ua/shn/wp-content/uploads/sites/59/samostijna-robota-umps-2016-office-word-4.pdf>
- 43.Ellis, M. (2022). How to Write a Compare-and-Contrast Essay. *Grammarly*.
<https://www.grammarly.com/blog/compare-contrast/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальники використанні під час впровадження авторської технології серед учнів 11 класу КЗ КМР «Кагарлицький ліцей №1».

- Опитувальник перед апробацією авторської технології
<https://forms.gle/U1SVqu8vLMLRVGjK6>
- Опитувальник після апробації авторської технології
<https://forms.gle/8VcEpPa9g8jP7haT7>

Додаток Б

Інтерактивна мапа «Виступ і його різновиди»

Покликання на інтерактивну мапу розроблену в додатку Canva:
https://www.canva.com/design/DAF_M8U_5zU/LLS_q_s1XNQ45tfNg3iNBQ/edit?utm_content=DAF_M8U_5zU&utm_campaign=designshare&utm_medium=link2&utm_source=sharebutton

Додаток В

Уривки текстів виступів на тему «Літературна освіта»

Мова без літератури – це людина без душі. Література, наголошую, це емоційний інтелект нації і основа національного світогляду. [...] Отже, яким має бути насправді ЗНО. Перше: тест має бути єдиний: українська мова і українська література. Мова не існує без літератури. Мова дихає через літературу. Література – це реалізація мови. Другий тест, який має бути обов'язковий абсолютно для всіх – це тест з історії України. Ті, хто не знає історії України, не знатимуть як діяти сьогодні і ніколи не отримають майбутнє. (інформувальний) (Фаріон, І. (2020)). Зно: мова без літератури – тіло без серця.

You Tube https://www.youtube.com/watch?v=-opDdy3w3ZM&ab_channel=IrynaFarion)

Перша книжка, яку я вам раджу прочитати, можливо вже зараз замовити, якщо ви її не маєте – це «Витончене мистецтво забивати на все». Іноді книжки читаються якомога швидше, так, щоб дійти вже до кінця, дочитати, зазвичай художня література читається з такою метою. Цю ж книгу я розтягую якомога на «подовше», тому що вона мене неймовірно заряджає енергією, мотивує, надихає робити якісь нові речі, придумувати щось нове. Вона (книга) дуже крута, і основний її месидж – це те, що не треба порівнювати себе з іншими, не треба дивитися на інших, просто забийте на все і робіть те, що вам подобається, те, від чого ви кайфуйте, і те, від чого ви ловите вайб. (мотиваційний) (Грінько В. (2021)). Найкращі книги: що варто прочитати кожному.

You Tube. https://www.youtube.com/watch?v=_RKiW-eQgbE&ab_channel=%D0%92%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%93%D1%80%D1%96%D0%BD%D1%8C%D0%BA%D0%BE)

Привіт, друзі! Сьогодні ми поговоримо про те, як обрати книгу. Як обрати її так, щоб вона потім не лежала у тебе на полиці, не припадала пилукою, не треба було б думати, куди її дівати. Ми поговоримо про те, як пройти цей

процес так свідомо, щоб, коли ви книгу купили, ви справді могли нею насолоджуватися. (інструктивний) (Як обрати книгу. Три практичні кроки, щоб обрати книгу була «сама та»? (2021)

https://www.youtube.com/watch?v=noEP8LyY8&ab_channel=LearnwithLina)

Отже, обидва типи літератури, художня та публіцистична, мають свої переваги та недоліки, і вибір між ними залежить від того, що саме ви шукаєте в читанні - розвагу та вдосконалення або інформацію та збагачення знань. Іноді комбінація обох може бути найкращим варіантом для збалансованого розвитку, оскільки художня література може сильно вплинути на емоційний та духовний розвиток читача, а публіцистична література здатна привернути увагу до певних проблем та підняти обговорення ключових питань суспільства. (порівняльно-зіставний)

Додаток Д

QR-Code до завдання 3 комплексу вправ на тему «Риторика.

Порівняльно-зіставний виступ на тему «Паперова чи електронна книга, яку обрати?»

«Об’єкт за об’єктом»

«Пункт за пунктом»

Додаток Е

Листок самооцінювання

Постав **✓** біля пункту, який вдалося правильно виконати, або **✗** біля пункту, який виконаний не правильно/не виконаний зовсім.

□	У вступі я сформував(-ла) тезу/центральне питання
□	В основній частині я визначив(-ла) 3 аспекти для порівняння.
□	В основній частині я аргументував(-ла) 3 аспекти для порівняння відповідно до обраної структури.
□	У висновках я узагальнив(-ла) інформацію про обидва об'єкти порівняння.

Додаток Ж

Найдовша українська скоромовка у світі

Автор Смсхова А.

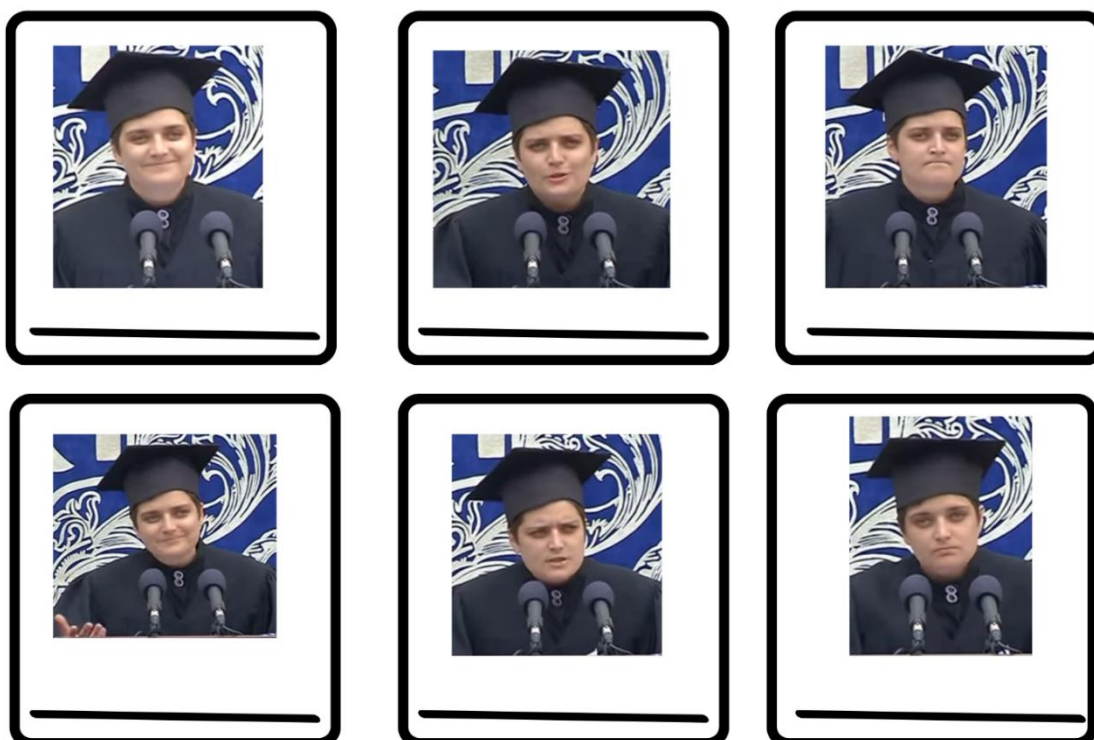
У четвер четвертого числа о четвертій дня у центрі столиці садівник розсадівникувався. Та так розсадівникувався, що разом з садом троянд висадив ще й сад азалій, сад каприфолій та розарій у садочку навпроти, потім ще навпроти, та ще навпроти. Там, де росла липа біля Пилипа, який жив із Пилипицею та пилипеленятами. Якраз із пилипеленятами у цей час пиляв Пилип поліна з лип. Притупив пилку Пилип. А потім Пилип і Пилипко поливали липки. Виросли липки й у Пилипа, й у Пилипка. А Пилипиця напекла пироги перепечені, перцем перепечені. Бо була засмучена, змучена та вимучена тим, що всю ніч миші в шафі шаруділи, шість шарфів шерстяних з'їли. І хотіла влізти в шафу кішка, там де шурхотить у шафі мишка. Але мишка раз прийшла до кішки,

уклонила кiшці в нiжки, кiшці – смiшки, мишці – нiтрiшки. Та обидва потiм так вимокли-перемокли пiд жахливою зливою пiд кущем, з жуком та джмелем, що здружилися. Тому був собi коточок, украв собi клубочок – та й сховався в куточок. А Пилипиха плакала-неплакала, їй плакати – нема коли. Та так з вiдчаю, що шарфи з'їли, голосила-переголосила, що заболiло горло в господинi, бо багато говорила, переговорювала, перенаговорювала на мишку, кiшку, й сусiдську кiшку й мишку, та ще й шишки на соснi та шахи на столi. І побiгла стежинами, помiж ожинами, туди, де у дiбровi – дуби, пiд дубами – гриби, трава – мiж грибами, хмарки – над дубами. Ї млин стоїть, скоро не вистоїть. Прилетiли горобці – говорили про крупці; не про крупці, не про крупицю, а про круп'ячко. От i набрала Пилипиця на млинi борошна та круп'ячка жменями й торбинами. А на пагорбi одна торба впала та котилася з високого горбА, в торбi паляниця Пилипу й Пилипицi. Пилип знизу верещить, Пилипиця зверху пищить, торбина трiщить. Одначе котилася вона, не перекотилася, трiщала, та не трiснула. Як раз у цей час їхала Хима до Максима вiзком-тарадайкою; тарадайка торохкоче, сива кобила везти не хоче. Бо пiдкава клокаче. Наче лелека до лелеченят летiла й клекотiла. От бiля тарадайки з її хазяйкою й спiймала Пилипиця торбицю. А поруч чорнобiлий чорногуз у болото чорне вгруз i чапля сохла, чапля чахла, чапля здохла. Дорогою Пилипиця зупинилася бiля броду, бiля саду, там, де бабин виораний город. Де барабанять по городу бараболя та горох. А горох у городi вирiс небувалий, одначе горобці город пограбували. Одне втiшило, що бабин бiб розцвiв у дощ. Буде бабi бiб у борщ. Набрала й бобiв собi господиня, й гороху. А трохи далi в горiшнику горiшенька горiшками обвiшана. Обтрушують горiшки Орiшка та Тимiшка. Попросила в малих малу жменю малих горiхiв для малих своїх малих. Їхнiй батько Гриць нiс горiх через порiг. Став на горiх, упав на порiг. Тому що всю нiч пильно поле пильнував, перепелiв полював. А Пилипиця згадала, як приснивсь сьогоднi сон сусiдцi, що принiс їй сусiда сiк з суницi. То вона вже за суницю не питала, лише горiхiв повну жменю набрала. Ї побiгла знов Пилипиця помiж ожинами назад стежинами додому, щоб напекти для синiв-молодцiв свiженьких млинцiв, пироги ж були – перепеченi, перцем переперченi. А

вона ж, мов та квочка, що ходить коло кілочка, водить діточок коло квіточок, над своїми синами носить без устану. Тому за годину були у печі смачні та гарячі пшеничні калачі. Зі свіжою ожиною, бабиними бобами, горохом та сиром з горіхами з горішника, що збирали Тимошка й Оришка. І хвалили молодці ті млинці на молоці і гарячі калачі, що пеклися у печі. Коржі – з медом, коржі – з маком, і смаження – з пастернаком, і галушкИ – з лютим перцем, господиню з добрим серцем, що ще й сусідам усім за спасибі дала ще й хрону, дала риби, мАківку – до мачини, перченятко – до перчини. А потім чорним вечором пригощала й синів, і гостей часм з печивом. А дідусь Опанас купив ананас. Кликав: «Приходьте до нас – почастуємо вас!». А Пилипиця стільки наготувала-переготувала, що не до ананасів їй було, і вона кликала-перекликала усіх сусідів та їхніх сусідів із сусідніх дворів до себе, та накликала усе місто. Їли-їли – не переїли, та ще й на завтра лишилося. Тож хочеш їсти калачі – не лежи на печі! От такий вийшов бенкет на весь світ, а все через того садівника, що розсадівникувався своєю розсадою троянд.

Додаток 3

Картка для визначення емоцій оратора за мімікою

Відеоджерело виступу оратора: «Промова випускниці НаУКМА Марії Берлінської на конвокації 28.06.2015.»:

https://www.youtube.com/watch?v=u2fe4OQGM4I&ab_channel=%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82